

Sociálna demokracia
a vznik štátu

Slovensko

A stylized map of Europe is shown in the bottom right corner, rendered in dark blue and light blue. A white line originates from the text 'Slovensko' and points to the location of Slovakia on the map. The map also features several small white dots, likely representing other European countries.

Zuzana Poláčková

**Úloha slovenskej sociálnej demokracie
v procese etablovania sa
a vzniku prvej ČSR**

© Friedrich Ebert Stiftung - zastúpenie v SR
Bratislava, 2018

ISBN 978-80-89149-61-2 (brož.)
ISBN 978-80-89149-62-9 (online)

Predslov

Prvá svetová vojna predstavuje kľúčovú udalosť v európskych dejinách. Po jej skončení sa nanovo sformovala mapa Európy a začal sa rozsiahly proces demokratizácie. Veľké mnohonárodnostné štáty sa rozpadli a množstvo štátov severnej, strednej a západnej Európy našlo po prvýkrát svoju vlastnú (národnú) štátnosť alebo požadovalo (po dlhom čase) svoju štátnosť znova. Vedúce sily tejto rozsiahlej celoeurópskej demokratizácie štátu a spoločnosti ako aj pri budovaní štátu boli predovšetkým sociálnodemokratické strany. Aj keď vlastná štátnosť trvala v niektorých prípadoch len veľmi krátko alebo len do konca 30-tych/ začiatku 40-tych rokov, keď bola mapa Európy v dôsledku druhej svetovej vojny nanovo prekreslená, je (prvé) požadovanie štátnosti pre krajiny z pohľadu historickej a dnešnej identity rozhodujúcou udalosťou. Navyše bola východiskovým bodom pri tvorbe nového usporiadania Európy po skončení studenej vojny. Preto v roku 2018 začali v početných štátoch a regiónoch náležité oslavy stého výročia.

Friedrich-Ebert-Stiftung chce svojím medzinárodným projektom „Sociálna demokracia a vznik štátu“ ozrejmiť prínos sociálnodemokratických strán v procese vzniku a formovania nových demokratických národných štátov. Okruh pozorovaných krajín siaha od Islandu až po Gruzínsko a zahŕňa nasledovné štáty: Fínsko, Ukrajina, Estónsko, Lotyšsko, Litva, Poľsko, Maďarsko, Československo, Kráľovstvo Srbov, Chorvátov a Slovincov, Rakúsko a Bielorusko. Pritom sú naše otázky takéto: Akú úlohu a význam mala sociálna demokracia v procese budovania príslušného štátu? Aké sociálnodemokratické hodnoty a predstavy si našli cestu do ústav nových štátov? Aký úspech mala sociálna demokracia pri voľbách a vo vládnej zodpovednosti? Aké výmenné procesy prebiehali so sociálnodemokratickými stranami ostatných štátov? A nakoniec, čo ostalo z týchto čias?

Štúdia, ktorú máte k dispozícii, ukazuje, aký bol prínos slovenskej sociálnej demokracie pri vzniku Československa. Navyše bude Friedrich-Ebert-Stiftung onedlho súhrne publikovať všetkých 14 štúdií v knižnej podobe po anglicky, aby tak komplexne informoval o rozmanitých cestách, obchádzkach a niekoľkých nesprávnych smeroch, o podobnostiach a rozdieloch v procesoch formovania štátov pred 100 rokmi, tak ako aj o prínose sociálnej demokracie.

Obsah

1 Slovenské sociálnodemokratické hnutie v Rakúsko-Uhorsku	7
2 Slovenská sociálna demokracia a jej podiel na vzniku československého štátu v roku 1918.	21
3 Sociálna demokracia a budovanie nového štátu.	33
Záver.....	45
Zoznam literatúry	48

Paul Wittich

1 | SLOVENSKÉ SOCIÁLNODEMOKRATICKÉ HNUTIE V RAKÚSKO-UHORSKU

Die Gründung des ArbeiterbildungsVereines "VORWÄRTS"

Wie in aller Welt wo Proletarierherzen schlugen befanden sich auch in Bratislava Arbeiter, die schon frühzeitig über die Theorien der Vorläufer des Sozialismus bis auf Karl Marx und Friedrich Engels diskutierten und in der Lehre der beiden letzteren den Weg zur Befreiung der Arbeiterklasse vom Joche der Sklaverei erblickten. Das es werktätige Arbeiter waren in denen die Idee zur Gründung des Arbeiterbildungsvereines auftauchte, beweist, wie mächtig die Lehre Karl Marx auf die Arbeiter wirkte und wie sie in ihr die ersten Strahlen einer besseren Zukunft von weltgeschichtlicher Bedeutung erkannten, die von so überzeugender Kraft war, dass diese Arbeiter die Notwendigkeit fühlten, eine Stätte zu schaffen, wo diese bedeutenden Lehren unter den Arbeitern weiter verbreitet werden können.

Ende des Jahres 1868 wurde die Bildung eines Arbeiter-Vereines unter den Arbeitern der Kleiderfabrik J.M.Mandl angeregt. An der Spitze dieser Pioniere stand Ph.Flesener im Vereine mit den Schriftsetzern, welchen sich der geachtete Geschäftsmann Eduard Niemtzik als einer der begeisterten Freiheitskämpfer anschloss. Am 1. Februar 1869 fand im städt. Casino /altes Theatergebäude/ unter Vorsitz Ph.Flesener, die erste Arbeiter Versammlung statt, die ein 13-Comité zur Ausarbeitung der Statuten wählte. Am 15. Februar genehmigte eine Plenarversammlung den Statuten-Entwurf. Nach den Statuten hat der Verein den Zweck: "die geistige und materielle Lage der Arbeiter zu heben, zu wahren und zu fördern, damit dieselben nicht nur nützliche Bürger des Staates sondern auch für die freiheitlichen Institutionen des Staates."

Vznik slovenského sociálnodemokratického hnutia a národnostná otázka

Sociálnodemokratické hnutie na Slovensku postupne vznikalo v druhej polovici 19. storočia v špecifickom sociálnom a ekonomickom kontexte. Územie dnešného slovenského štátu, v tom čase nazývané Horné Uhorsko, bolo súčasťou Uhorska. Horné Uhorsko bolo rurálnou krajinou s prevládajúcou poľnohospodárskou výrobou a priemysel bol len v začiatkoch. Väčšia časť slovenského obyvateľstva pracovala ako sezónni poľnohospodárski robotníci, obchodníci so zeleninou, námezdní pracovníci, murári, potulní drotári a remeselníci, sluhovia a želiari. Obyvateľstvo odchádzalo za prácou do sídelných miest monarchie, t. j. do Viedne a do Budapešti. Slovenská migrácia smerovala aj do USA a do Latinskej Ameriky, hlavne do Argentíny a Brazílie. Z necelých dvoch miliónov Slovákov emigrovalo do zahraničia v rokoch 1880 až 1919 do zámoria takmer 600-tisíc osôb.

Rakúsko-uhorské vyrovnanie v roku 1867 síce znamenalo liberalizáciu, čiastočnú demokratizáciu spoločenského života a posilnenie právneho štátu, ale na druhej strane vzrástol maďarizačný útlak. Táto nová spoločenská realita sa premietla aj na pôdu robotníckeho hnutia v Uhorsku. Okrem sťaženej hospodárskej a sociálnej situácie bola slovenská spoločnosť v tom čase konfrontovaná aj s maďarizačným úsilím uhorských elít, ktoré komplikovalo proces národného sebauvedomenia a vznik moderného slovenského národa. Modernizácia slovenskej spoločnosti preto postupovala pomalšie, pričom sociálna a národná otázka sa navzájom podmieňovali.

Národnostný a jazykový problém sa tak neskôr stali hlavnou brzdou vytvorenia jednotného socialistického politického subjektu v Uhorsku a súčasne aj prekážkou efektívneho začlenenia slovenského robotníckeho hnutia do celouhorského. So zaostávajúcou industrializáciou Slovenska súvisela slabosť slovenského robotníckeho hnutia, ktorá mu neumožňovala dôslednejšie sa presadzovať v rámci celouhorského socialistického hnutia. Postupujúce spriemysľňovanie Horného Uhorska v druhej polovici 19. storočia však spôsobilo početný nárast robotníctva, ktoré sa čoskoro začalo politicky organizovať. Prvým významnejším robotníckym spolkom, ktorý vznikol na území Slovenska, v trilingválnom Prešporku/Bratislave, bol spolok Napred/Vorwärts/Előre. Robotníctvo v tomto pomerne industriálne vyspelom meste bolo etnicky zmiešané, tvorili ho Nemci, Maďari a Slováci.

Rýchlo postupujúci hospodársky rozvoj vo vtedajšej Bratislave priťahoval aj robotníkov z Viedne a Budapešti. Spolok Napred a jeho členovia sa tak dostávali do kontaktu s medzinárodným robotníckym hnutím a jeho myšlienkami. V Budapešti, ktorá sa po rakúsko-uhorskom vyrovnaní v roku 1867 stala centrom robotníckeho hnutia v Uhorsku, sa v roku 1890 sformovala Sociálnodemokratická strana Uhorska. Vznik silnej socialistickej strany v Uhorsku, v ktorej boli zastúpení aj členovia spolku Napred z Bratislavy, mal nezanedbateľný vplyv na posilnenie slovenského robotníckeho hnutia, upevnenie jeho organizačnej štruktúry, vytváranie odborových združení. V Budapešti

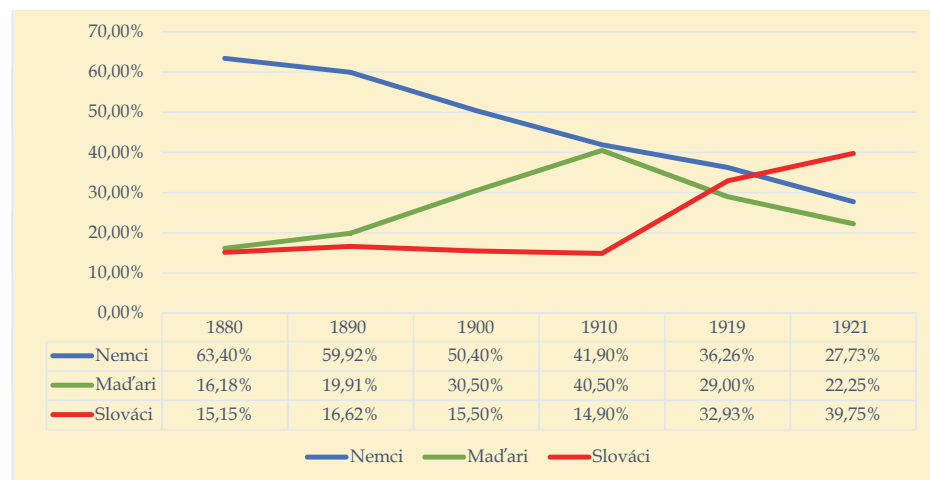
prichádzali slovenskí socialisti do styku aj s českými robotníckymi predstaviteľmi a spolu vydávali časopisy Nová doba a Zora. Na posilnenie organizačného zázemia robotníckeho hnutia v Uhorsku aj na priemyselné i poľnohospodárske štrajky vláda reagovala perzekúciami a predstavitelia slovenského robotníckeho hnutia museli opustiť Budapešť. V tomto prelomovom období, v prvých rokoch 20. storočia, došlo v organizácii robotníckeho hnutia v Uhorsku k dôležitej zmene – vzrástol význam Bratislavy ako centra slovenského robotníckeho hnutia.

Význam Bratislavy pre rozvoj slovenského sociálnodemokratického hnutia

Na začiatku 20. storočia sa ťažisko organizovaného slovenského robotníckeho hnutia začalo presúvať z Budapešti do Bratislavy. Multikultúrna Bratislava bola v tom čase malým veľkomestom, ktoré udržiavalo čulé kultúrne, politické a ekonomické styky so susednou

Text P. Witticha o založení robotníckeho spolku Napred/Vorwärts/Előre, nedatovaný (SNM – HM)

Vývoj národnostného zloženia Bratislavy v rokoch 1880 – 1921 podľa údajov zo sčítaní ľudu (do 1910: podľa kategórie „materinský jazyk“, od 1919: podľa kategórie „národnosť“)

Viedňou. Stála na križovatke troch etnolingvistických regiónov: nemeckého, maďarského a slovenského. Tradične nemecky hovoriace obyvateľstvo bolo dominantným elementom v sociálnej a ekonomickej sfére, ale okolo roku 1900 začal v meste narastať aj vplyv maďarsky hovoriacich občanov, ako aj Slovákov, ktorí prichádzali do mesta za prácou z okoli-tého vidieka. Aj v čase tuhej maďarizácie si Bratislava dokázala uchovať svoj kozmopolitný charakter. Maďari dominovali v Bratislave politicky, Nemci a Židia ekonomicky, Slováci tvorili podstatnú časť robotníckej triedy. Sociálnodemokratické hnutie v Bratislave sa tak stalo druhým najvýznamnejším v Uhorsku, hneď po Budapešti.¹ Uhorské vládne elity sa obávali silnejúceho vplyvu vyspelejšieho sociálnodemokratického hnutia vo Viedni, ako aj rastúceho vplyvu idey česko-slovanskej vzájomnosti na robotnícke hnutie v Bratislave.² Podľa uhorskej štatistiky z roku 1910 (známej ako tendenčnej a usilujúcej sa o neprimerané nafúknutie počtu občanov maďarskej národnosti v Uhorsku) tvorili Nemci spolu so Židmi 42 %, Maďari 40 % a Slováci 15 % obyvateľstva 80-tisícovej Bratislavy.³ Práve v týchto ne-lahkých časoch sa v Sociálnodemokratickej strane Uhorska začal angažovať mladý robot-

1. GOSIOROVSKÝ, Miloš: Dejiny slovenského robotníckeho hnutia 1848-1918, Bratislava, 1958, str.153.

2. BABEJOVÁ, Eleonóra: Obraz Bratislavy v diskusii uhorského parlamentu o elektrickej dráhe do Viedne, Historický časopis 51, č.1/2003

3. Bližšie pozri PROVAZNÍK, Dušan: V prvom desaťročí v ČSR. In: LEHOTSKÁ, Darina; PLEVA, Ján, Dejiny Bratislavy, Bratislava 1966, str. 350.

EMANUEL LEHOCKÝ (1876 –1930)

Emanuel Lehotský - Vedúca osobnosť slovenskej sociálnej demokracie v rokoch 1900 až 1920

Narodil sa 4. januára 1876 v Osuskom v rodine remeselníka. Emanuel bol nadaným žiakom a dobre sa učil. Jeho rodičia pre neho plánovali povolanie kňaza, ale napokon sa z neho stal krajčír. Remeslo ho upútalo, a preto sa v rokoch 1892 – 1895 rozhodol pokračovať v učení v Budapešti, vtedajšom centre haute couture Uhorska. Život v Budapešti však pre Lehotského znamenal nielen prvé dotyky s veľkomestským životom, ale spoznal tu aj trápenie a biedne pomery, v ktorých žili slovenskí robotníci. Súčasne sa aktívne zapájal aj do spolkovéj činnosti, priťahovali ho najmä kultúra a ďalšie možnosti vzdelávania. Samotné remeslo krajčírka ho plne neuspokojovalo, a preto sa po večeroch venoval usilovnému štúdiu prác socialistov. Po návrate domov sa usadil v Bratislave, kde sa ako 24-ročný oženil s krajčírkou Rózou Gratzlovou, ktorá mu bola vernou manželkou a oporou v jeho osobnom živote i

politickom a verejnom pôsobení. Mali spolu tri deti: Vilmu, Júliusa a Emu. Lehotský sa významne podieľal v rokoch 1902 a 1903 na vzniku prvých slovenských sociálnodemokratických organizácií v Bratislave a jej okolí. Medzníkom sa stal XI. zjazd Sociálnodemokratickej strany Uhorska v roku 1904, na ktorom slovenskí predstavitelia vystupovali už celkom suverénne a založili Ústredný výbor organizácie slovenského robotníctva. Emanuel Lehotský sa stal jeho predsedom. Ústredný výbor napokon finančne podporil zemský sekretariát Československej sociálnej demokracie pre Dolné Rakúsko, a tak 1. októbra 1904 mohli v 2-tisícovom náklade vyjsť v Bratislave Slovenské robotnícke noviny. Lehotský musel pri ich vydávaní obetovať svoj voľný čas a súkromie. Úspech novín posmelil Ústredný výbor pod vedením Lehotského k ďalšiemu, rozhodujúcemu kroku – k organizačnému osamostatneniu sa. Príkladom pre slovenských socialistov bola Československá sociálnodemokratická strana, ktorá v tom čase predstavovala dôležitý predvoj boja Čechov za národnú rovnoprávnosť. Ustanovujúci zjazd Slovenskej sociálnodemokratickej strany sa konal 11. a 12. júna 1905 v Bratislave, zúčastnilo sa na ňom 44 delegátov. Lehotský predniesol hlavný referát, v ktorom protestoval proti centralisticko-asimilačnej politike vedenia strany. Argumentoval rakúskym modelom sociálnodemokratickej strany, ktorý rešpektoval národné frakcie. V rokoch pred prvou svetovou vojnou sa práca Lehotského a slovenských socialistov sústreďovala predovšetkým na organizačné otázky. Na zhromaždení zástupcov všetkých politických strán a smerov 30. októbra 1918 v Turčianskom Sv. Martine sa Lehotský ako zástupca slovenských socialistov oficiálne rozišiel s maďarskými sociálnymi demokratmi. Lehotský sa aktívne podieľal na zjednocovaní sociálnodemokratického hnutia v Čechách a na Slovensku do jednotného politického subjektu a na XII. zjazde Československej sociálnodemokratickej strany svojím vystúpením toto úsilie podporil. Lehotského politická kariéra vyvrcholila v prvých rokoch po vzniku ČSR. Slovenská národná rada, v ktorej bol Lehotský členom výkonného výboru, bola zrušená už v januári 1919, v roku 1920 sa Lehotský zriekol členstva v predstavenstve sociálnej demokracie, ale až do roku 1925 zostal senátorom Národného zhromaždenia. V rokoch 1928 až 1930 bol členom Krajinského zastupiteľstva, ale do diania v strane už nezasahoval. Dôvodom bola dezilúzia z politiky a zhoršujúci sa zdravotný stav. Emanuel Lehotský zomrel 24. septembra 1930 na zlyhanie obličiek a srdca vo veku 54 rokov. Pochovaný je v Bratislave.

ník Emanuel Lehocký, ktorý sa v rokoch 1902 a 1903 významne podieľal na vzniku prvých slovenských sociálnodemokratických organizácií v Bratislave a jej okolí.

Spolu so Štefanom Martinčekom, Jánom Pociskom a Ferdinandom Bendom sa usilovali po zániku časopisov Nová Doba a Zora v roku 1898 o vznik socialisticky orientovaného periodika v slovenskom jazyku. Už na IX. zjazde Sociálnodemokratickej strany Uhorska v roku 1902 otvorene predniesli názor, že nedostatočná organizovanosť nemaďarských robotníkov ohrozuje víťazstvo strany. Vedenie Sociálnodemokratickej strany Uhorska však argumentovalo tým, že jednotlivé národné frakcie nepotrebujú tlač vo vlastnom jazyku.

Vznik autonómnej slovenskej sociálnej demokracie a jej tlačového orgánu – Robotníckych novín

Medzníkom sa stal až XI. zjazd Sociálnodemokratickej strany Uhorska v roku 1904, na ktorom slovenskí predstavitelia vystupovali už celkom suverénne a založili Ústredný výbor organizácie slovenského robotníctva. Jeho predsedom sa stal Lehocký. Najdôležitejšou úlohou, pred ktorú boli výborníci postavení hneď od začiatku, bolo zaobstaranie financií na vydávanie časopisu. So žiadosťou o pomoc sa obrátili na sociálnodemokratické organizácie vo Viedni, v Bratislave a v Budapešti, ale neuspeli. Ústredný výbor napokon finančne podporil zemský sekretariát Československej sociálnej demokracie pre Dolné Rakúsko, a tak 1. októbra 1904 mohli v 2-tisícovom náklade vyjsť v Bratislave Slovenské robotnícke noviny. Hlavný dôraz v článkoch kládli na všeobecné volebné právo v Uhorsku a na riešenie národnostnej otázky. Noviny neboli len úzko stavovsky zamerané, veľa priestoru venovali aj kultúrnym a jazykovým otázkam. Úspech novín posmelil Ústredný výbor k ďalšiemu, rozhodujúcemu kroku – k organizačnému osamostatneniu sa. Príkladom pre slovenských socialistov bola Československá sociálna demokracia, ktorá v tom čase predstavovala dôležitý predvoj boja Čechov za národnú rovnoprávnosť. Ustanovujúci zjazd slovenskej sociálnej demokracie sa konal 11. a 12. júna 1905 v Bratislave, zúčastnilo sa na ňom 44 delegátov. Lehocký predniesol hlavný referát, v ktorom protestoval proti centralisticko-asimilačnej politike vedenia strany. Argumentoval rakúskym modelom sociálnodemokratickej strany, ktorý rešpektoval národné frakcie. Samostatnosť si slovenská sociálna demokracia udržala len necelý rok. Už v marci 1906 sa kvôli organizačnej slabosti a finančným problémom, na

ktorých malo veľký podiel budapeštianske vedenie strany, musela znovu pripojiť k Sociálnodemokratickej strane Uhorska.

Viedeň – sprostredkovateľka demokracie a česko-slovenskej spolupráce

V rokoch pred prvou svetovou vojnou sa práca Lehockého a slovenských socialistov sústreďovala predovšetkým na organizačné otázky. Robotnícke noviny vysvetľovali potrebu boja za všeobecné volebné právo, propagovali styky s českými socialistami, pomáhali mobilizovať a organizovať robotníkov mimo najdôležitejších priemyselných centier, informovali o štrajkoch a brutálnych zásahoch proti nim. Hegemóniu budapeštianskeho vedenia v Bratislave oslaboval vplyv Československej sociálnodemokratickej strany a Rakúskej sociálnej demokracie vo Viedni. Vzorom pre slovenskú sociálnu demokraciu bolo bratislavské nemecké sociálnodemokratické hnutie, ktoré sa bránilo maďarizácii. V Československej sociálnodemokratickej strane (ČSS) vo Viedni sa organizovali aj slovenskí sociálni demokrati. Táto strana udržiavala úzke kontakty so sociálnymi demokratmi v blízkej Bratislave, podporovali ich politicky a finančne. Vytvoril sa pevný základ rozvoja česko-slovenskej vzájomnosti v kultúrnej a politickej oblasti. Idea česko-slovenskej vzájomnosti sa tak začala presúvať aj do politickej roviny a získavať podobu spolupráce medzi jednotlivými politickými stranami v rakúskej a uhorskej časti monarchie. Do Bratislavy prichádzali významní predstavitelia robotníckeho hnutia z Viedne: Andreas Scheu, Eduard Niemczyk, blízky priateľ Karla Liebknechta. Geografická blízkosť Viedne a Bratislavy vytvárala dobré podmienky na spoluprácu. ČSS ideovo a finančne podporila osamostatnenie slovenských sociálnych demokratov v roku 1905. Antonín Němec, ideový vodca strany, ktorý stranu zastupoval v rakúskom ríšskom sneme a na pôde Druhej internacionály, pricestoval do Bratislavy už 10. júna 1905 v predvečer konania ustanovujúceho zjazdu slovenských sociálnych demokratov. Z jeho referátu, ktorý odznel pod názvom Podstata a vývoj sociálnej demokracie a její význam pro dělnictvo slovenské je zřejmé, že spolupráca so Slovákmi mala za cieľ nielen posilniť československú vzájomnosť, ale aj prispieť k posilneniu myšlienky jednotného československého národa. Túto ideu reprezentanti československej sociálnej demokracie chápali aj v politickom kontexte; usilovali sa totiž jednak posilniť svoje zázemie

v Rakúsku a jednak im to malo pomôcť čeliť kritike v rámci Druhej internacionály, v ktorej ich najmä zástupcovia z Ruska obviňovali z nedostatočného internacionalizmu. Lehocký založil s finančnou pomocou českých sociálnych demokratov vo Viedni roku 1904 Slovenské robotnícke noviny v Bratislave. Vo Viedni založili slovenskí robotníci Vojtech Lojdl, Jozef Jamriška, Jozef Pajger už roku 1901 Slovenskú vzdelávaciu besedu a v roku 1903 Dispozičnú a tlačovú základňu triedne uvedomelého dľníctva slovanského. V dňoch 11. a 12. júna 1905 sa konal na Dunajskej ulici v Bratislave v Petöfioho dvorane prvý zjazd slovenských sociál-

ných demokratov. Okrem Antonína Němca z Viedne sa na ňom zúčastnil aj zástupca Sociálnodemokratickej strany pre Dolné Rakúsko Karel Světlík. Robotnícke hnutie na Slovensku a v celom Uhorsku ovplyvnila aj revolúcia v Rusku v roku 1905. Jej vplyv sa prejavil nielen v masovom štrajkovom hnutí, ktoré nadobudlo charakter politických zápasov, smerujúcich hlavne k dosiahnutiu všeobecného hlasovacieho práva, ale aj v prehĺbení triedneho uvedomenia robotníctva, jeho socialistického myslenia a v rozmachu jeho organizovanosti v rámci odborov. V roku 1912 vznikla aj slovenská sekcia ČSS vo Viedni.

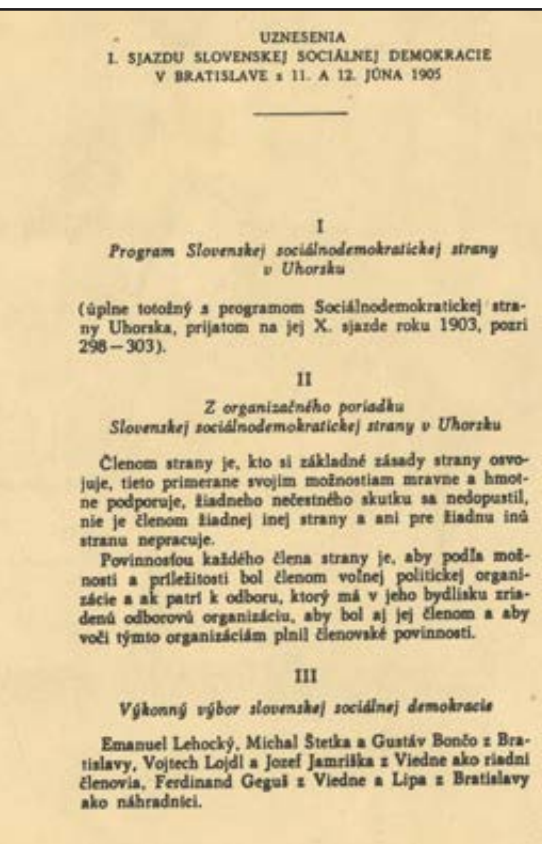
Slovenská sociálna demokracia pred vojnou a boj za demokraciu a národnú autonómiu počas IV. zjazdu Sociálnodemokratickej strany Slovenska

Neúspešný boj Sociálnodemokratickej strany za volebné právo (voliť mohlo len asi

6 % obyvateľov podľa článku 5/1848 a jeho noviel) v Uhorsku a zvyšujúci sa maďarizačný útlak po roku 1907 zaviedol stranu do pasivity. V období tesne pred vypuknutím prvej svetovej vojny sa slovenskí sociálni demokrati v Bratislave venovali zintenzívneniu agitácie boja za všeobecné volebné právo medzi robotníctvom. V máji v roku 1912 iniciovali vznik agitačného výboru, ktorý zohral dôležitú úlohu pri organizácii odvetných demonštrácií a robotníckych zhromaždení v Bratislave, Žiline, Košiciach a Trenčíne, ktoré boli reakciou na krvavé potlačenie všeobecného štrajku v Budapešti 23. mája 1912. Potreba boja proti zvýšeným investíciám do zbrojárskeho priemyslu a presadzovanie myšlienky všeobecného volebného práva priviedla socialistických predstaviteľov k užšej spolupráci s ostatnými slovenskými politickými stranami. V Bratislave sa 12. a 13. apríla 1914 uskutočnil IV. zjazd slovenskej sociálnej demokracie. V hlavnom referáte sa Lehocký sústredil na národnostnú otázku a jej presadzovanie v robotníckom hnutí a na štátnej úrovni. Hlavným cieľom malo byť dosiahnutie demokracie a autonómie. Navrhoval nielen federalizáciu Sociálnodemokratickej strany Uhorska, ale aj celej monarchie. Posledným bodom bolo odsúdenie štátnej maďarizačnej politiky a jej akceptácie uhorskou sociálnou demokraciou. Zjazd sa vyslovil za rovnoprávnosť národných sekcií v strane a za rovnoprávnosť národov v monarchii. Hneď od začiatku vojny vláda v Uhorsku paralyzovala politické dianie, preto sa vedenie slovenskej sociálnej demokracie sústreďovalo predovšetkým na záchranu a zabezpečenie vychádzania Robotníckych novín.

Prvá svetová vojna a jej vplyv na slovenskú sociálnu demokraciu

Začiatok prvej svetovej vojny v roku 1914 polarizoval a demoralizoval aj európske socialistické hnutie. Na jednej strane sa ocitli myšlienky proklamovaného socialistického internacionalizmu a na strane druhej obhajoba štátnych a národných záujmov. Druhá internacionála síce vyzvala po vypuknutí vojny v roku 1914 všetkých pracujúcich na organizovanie protivojnových

Uznesenie I. zjazdu slovenskej sociálnej demokracie v Bratislave z 11. a 12. júna 1905, 1. list (SNM – HM)

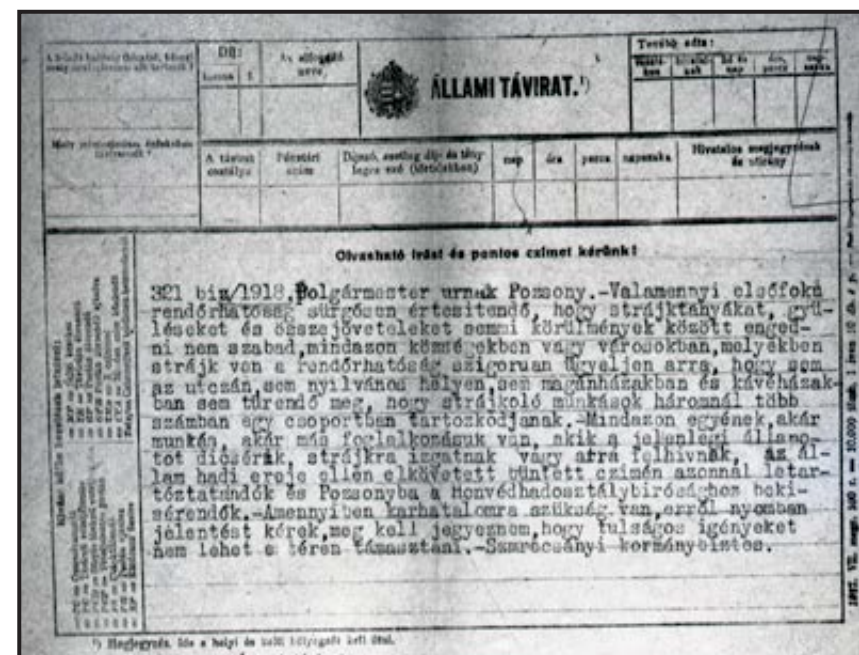
Známk, Slovenská sociálno-demokratická strana v Uhorsku, nedatované (SNM – HM)

demonštrácií, ale vedúci predstavitelia nemeckých, rakúskych i maďarských sociálnodemokratických strán plne podporili svoje vlády vo vedení vojny hlasovaním v parlamente za vojnové úvery. Tesne po atentáte v Sarajeve 28. 6. 1914 sa Robotnícke noviny vyslovili proti vojne a prorocky napísali: „... katastrofálna politika vojnových štváníc si zahráva s celou existenciou rakúsko-uhorskej monarchie, ktorá sa nachodí v takom stave, že sociálna demokracia ju chrániť musí pred hlúposťou a zadubenosťou, bezočivosťou a neschopnosťou vládnucich kruhov.“⁴ Predstavitelia sociálnej demokracie malých národov v Rakúsku a Uhorsku teda neprejavili okamžite bezvýhradnú podporu uhorskej a rakúskej sociálnej demokracii, ale neskôr v roku 1914, v zostrených pomeroch v štáte, sa neodvážili vládnej politike odporovať. Sociálna demokracia na Slovensku v Robotníckych novinách 22. 10. 1914 vydala toto vyhlásenie pre členskú základňu: „... v časoch terajšej vojny ustupujú snahy robotníckej triedy do úzadia, pretože do popredia s plnou vehemenciou vystupuje snaha štátu zničiť a povaliť druhý nepriateľský štát. ... a robotnícka trieda prirodzene musí mať tiež záujem na tom, aby štát, v ktorom žije, ktorý jej dáva možnosť vývinu a uplatnenia sa, zvíťazil.“ Na Slovensku už od začiatku vojny panovala protivojnová nálada, svedčia o tom mnohé súdne procesy a plné väznice tak bežných občanov, ale aj angažovaných politikov a novinárov, ktorí sa na verejnosti vyslovovali proti vojne a jej následkom. Slovenská sociálna demokracia sa teda v tomto období utiahla do pasivity a navonok deklarovala lojálny postoj k uhorskej vláde.⁵ Vojna znemožnila fungovanie odborových organizácií, väčšina členov musela totiž narukovať.

Aktivizácia slovenskej sociálnej demokracie pod vplyvom revolúcií v Rusku v roku 1917

V priebehu roku 1917 začala slovenská sociálna demokracia vstupovať aktívnejšie do verejného a politického života, prehĺbila sa spolupráca s českou sociálnou demokraciou. Po februárovej revolúcii v Rusku v roku 1917 cár odstúpil a bola vytvorená Dočasná vláda. Dosah týchto udalostí a samotný priebeh februárovej revolúcie mali vplyv aj na situáciu v Rakúsko-Uhorsku, prebehli mnohé štrajky a hladové demonštrácie. Vyhladnuté a vojnou

zdecimované obyvateľstvo sa radikalizovalo a na Slovensku sa v priebehu roku 1917 uskutočnilo 14 štrajkov.⁶ V januári 1918 Sociálnodemokratická strana Uhorska zorganizovala generálny štrajk na podporu Brestlitovského mieru a aj na Slovensku sa uskutočnilo 40 štrajkov vo všetkých veľkých mestách. Štrajky výrazným spôsobom oslabili vojnu postihnutú ekonomiku celej monarchie. V armáde sa rozmohli vzbury a dezercia, ktoré podnecovali navrátilci z ruského zajatia.⁷ Slovenská sociálna demokracia potrebovala určitý čas na pochopenie revolučného vývoja v Rusku. Svedčia o tom články v Robotníckych novinách, v ktorých sa striedavo objavujú pozitívne a negatívne hodnotenia tejto udalosti. Revolúcia zapôsobila na sociálnodemokratické hnutie spočiatku svojimi heslami o sebaurčení náro-

Telegram bratislavského župana o zákaze zhromažďovania počas štrajku, r. 1918 (AMB, dok. č. 10606)

4. Robotnícke noviny, 9.7.1914

5. Bližšie pozri HRONSKÝ, Marián: Robotnícke hnutie na Slovensku po roku 1918. In Kapitoly z dejín sociálnej demokracie na Slovensku, Bratislava 1996, str. 42-43.

6. Ibidem, str. 43.

7. Bližšie pozri HRONSKÝ, Marián: Robotnícke hnutie na Slovensku po roku 1918. In Kapitoly z dejín sociálnej demokracie na Slovensku, Bratislava 1996, str. 50.

dov a mieri bez anexií. Na postoj sociálnej demokracie k revolúcii v Rusku mal vplyv názor českých sociálnych demokratov, ale aj články Karla Kautského, ktoré kritikou Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie zapôsobili na vedenie slovenskej sociálnej demokracie. Do sociálnodemokratického hnutia prenikli aj informácie o iniciatíve amerického prezidenta Woodrowa Wilsona, ktorý vyzdvihol vo svojich 14 bodoch právo národov na sebaurčenie a dôležitosť mierového usporiadania. Sociálna demokracia chápala obe iniciatívy viac-menej pozitívne a pokladali ich za dôkaz skorého ukončenia konfliktu. Pochopila, že separátny Brestlitovský mier Ruska s Nemeckom by znamenal koniec nádejí na zánik Rakúsko-Uhorska a realizácie práv národov na sebaurčenie v monarchii.⁸ Postupne sa začali vyhrocovať aj vzťahy v Sociálnodemokratickej strane Uhorska. Vedenie nebolo ochotné ustúpiť z pozícií organizácie strany pod maďarským vedením. Predstavitelia sociálnej demokracie nemaďarských národov v Uhorsku boli pobúrení skutočnosťou, že politickí a odboroví predáci nemaďarských národov boli vylúčení z rozhodovacieho procesu v strane i odboroch.⁹ Prejavilo sa to aj v rámci prípravy na kongres Druhej internacionály v Štokholme v lete 1917. Predstavitelia uhorskej sociálnej demokracie, ktorí sa na kongrese zúčastnili bez účasti predstaviteľov nemaďarských národov, sa vyjadrili proti sebaurčovaciemu právu národov a za zachovanie jednotného Uhorska. Proti tomu vystúpila delegácia Československej sociálnodemokratickej strany robotníckej, ktorá požadovala, aby sa Uhorsko premenilo na federáciu rovnoprávných národných štátov. Zároveň vyjadrila požiadavku zjednotenia českého a slovenského národa.¹⁰ Myšlienka jednoty československého národa sa potom stala nosnou koncepciou spolupráce slovenskej a českej sociálnej demokracie.

8. Robotnícke noviny, 3. januára 1918.

9. Pozri bližšie VAN DUIN, Pieter: Central European Crossroads, Berghahn Books, 2009, str. 143-152.

10. Toto stanovisko deklaroval 30. 5. 1917 na ríšskej rade vo Viedni aj Český zväz.

2 | SLOVENSKÁ SOCIÁLNA DEMOKRACIA A JEJ PODIEL NA VZNIKU ČESKOSLOVENSKEHO ŠTÁTU V ROKU 1918

Výbor sociálno-demokratickej strany mesta Vrútky, r. 1918 (AMB, dok. č. 12769)

Prehĺbenie spolupráce medzi českou a slovenskou sociálnou demokraciou

Po štokholmskej konferencii nastal čiastočný obrat v prístupe vedenia uhorskej sociálnej demokracie k vedeniu slovenskej sekcie a ponúkli členstvo Lehockému v delegácii na ďalší pripravovaný kongres Druhej internacionály s podmienkou, že bude obhajovať integritu Uhorska a zachovanie Rakúsko-Uhorska. Lehocký sa o otázke účasti na ďalšom kongrese Druhej internacionály rozhodol poradiť s predstaviteľom ČSS pre Dolné Rakúsko Františkom Tomáškom, vedúcim reprezentantom českej a slovenskej menšiny vo Viedni a poslancom ríšskej rady.¹¹ Na stretnutí v Hainburgu došlo k dohode, že slovenskí sociálni demokrati sa nestanú súčasťou uhorskej delegácie a odmietnu zachovanie Rakúsko-Uhorska. Dohodli sa aj na budovaní česko-slovenského štátneho zväzku. Prehlbujúci sa rozpor medzi slovenskými a maďarskými sociálnymi demokratmi na pôde Uhorskej sociálnodemokratickej strany viedol k upevňovaniu spolupráce s českým sociálnodemokratickým hnutím, a tým aj česko-slovenským národnooslobodzovacím hnutím ako takým. Nové vedenie českej sociálnej demokracie čoraz užšie spolupracovalo s česko-slovenským zahraničným odbojom. Paralelne sa obnovila spolupráca slovenskej sociálnej demokracie so slovenským národno-politickým táborom. Najskôr na ponuku spolupráce reagoval Vavro Šrobár, ktorý už od vypuknutia prvej svetovej vojny intenzívne spolupracoval s českým domácom i zahraničným odbojom. Robotnícke noviny

Výbor sociálno-demokratickej strany mesta Vrútky, r. 1918 (AMB, dok. č. 12769)

začali uverejňovať jeho články namierené proti pasivite Slovenskej národnej strany a jej politike k uhorskej vláde. Aj Lehocký sa vo svojich článkoch vyslovil proti slovenskému provincializmu: „... naučme sa, preboha, niečo z historického vývoja a vše európskych udalostí. Demokratická rovnosť, sociálna spravodlivosť a právo sebaurčenia – budú naším heslom!“¹²

11. František Tomášek sa po vzniku prvej ČSR stal členom Národného výboru a neskôr predsedom Revolučného národného zhromaždenia, prvého parlamentu novovzniknutej československej republiky.

12. Robotnícke noviny, 22. 11. 1917.

Spolupráca sociálnej demokracie so slovenským politickým táborom a jej úloha pri vzniku spoločného štátu Čechov a Slovákov

V prvej polovici roku 1918 kulminovalo úsilie uhorskej sociálnej demokracie zachovať si celistvosť a narušiť zjednocovacie úsilie českej a slovenskej sociálnej demokracie. Hlavná reprezentantka slovenského národa Slovenská národná strana (SNS) však zotrvala v pasivite od vypuknutia vojny až do jari roku 1918, jej orientáciu na cárske Rusko definitívne rozbili až februárová a októbrová revolúcia. Slovenská sociálna demokracia sa proti SNS vymedzila už roku 1914 na svojom IV. zjazde, kde ju ostro odsúdila a nazvala nevyberavými slovami jej politiku k Rakúsku a Rusku. Napriek tomu sa Lehocký potom pripojil k iniciatíve Matúša Dulu a slovenská sociálna demokracia participovala na vytvorení Slovenskej národnej rady (SNR) ako orgánu celonárodnej reprezentácie v Budapešti v roku 1914. Počas vojny SNR nevyvíjala temer žiadnu činnosť. Slovenské politické smery (hlasisti, prúdisti), ktoré sa vykryštalizovali v predvojnovom období, sa počas vojny nestihli spamätať a zaktivizovať. Toto politické vákuum na slovenskej politickej scéne potom umožnilo pokrokovým silám v slovenskom politickom tábore spoluprácu so sociálnou demokraciou a vytvorenie platformy boja za sebaurčenie v spolupráci s domácom a zahraničným českým odbojom pod heslom vytvorenia spoločného štátu Čechov a Slovákov. Slovenská sociálna demokracia sa preto počas vojny a najmä pred jej koncom stala významným činiteľom na domácej politickej scéne. Svedčia o tom aj viaceré články z pera konzervatívnych politikov.¹³ Spolupráca politických subjektov však mala svoje obmedzenia. Kontakt sociálnej demokracie s politickým katolicizmom a jeho politickou reprezentantkou Slovenskou ľudovou stranou (SLS) mal limity dané jeho konfesionalizmom, ktorý ho staval do protikladu so socialistickým a liberálnym sekularizmom. Pokladala robotnícke hnutie za ideologického nepriateľa a socializmus za „nemravný, židovský výmysel“. Je zrejmé, že z politického spektra hnutí a prúdov na Slovensku tak pred prvou svetovou vojnou, ako aj po nej, mali slovenskí sociálni demokrati najbližšie k liberálnemu prúdu. Ich spolupráca sa zavŕšila presadzovaním práva slovenského národa na sebaurčenie v rámci spoločného štátu s Čechmi. Prvomájové oslavy v Liptovskom Mikuláši boli prvým krokom, kde sa demonštrovala táto spolupráca. Zorganizovali ju slovenskí sociálni demokrati, masovo sa na nej zúčastnili mikulášski robotníci a občania z mesta a okolia. Rečnil na nich a rezolúciu skoncipoval Vavro

13. Napríklad Ján Škultéty v januári 1918 uverejnil v Národných novinách článok Nový rok, kde píše o nutnosti spolupráce so sociálnou demokraciou v boji za slovenskú samobytnosť.

Robotnícke noviny: výzva na účasť na prvomájovom zhromaždení, 18.4.1918 (SNM – HM)

Šrobár, ktorý sa aktívne zasadzoval za myšlienku spoločného štátu Čechov a Slovákov v spolupráci s poprednými slovenskými a českými politikmi vo Viedni a Prahe. Robotnícke noviny uverejnili celý text rezolúcie o sebaurčení uhorskej vetvy československého kmeňa čiže Slovákov. Česká tlač potom obsah rezolúcie expedovala do celého sveta a prezentovala tento dokument ako dôkaz, že Slováci chcú odísť z Uhorska a vytvoriť spoločný štát s Čechmi. Mikulášska rezolúcia rozhýbala aj celý slovenský politický tábor a SNS sa zišla 24. 5. 1918 na dôvernej porade v Martine. Dôverná porada SNS poverila predsedu Matúša Dulu nadviazaním kontaktu so sociálnou demokraciou. Výsledkom rokovania bolo uznesenie, že SNS zastáva pevne právo slovenského národa na sebaurčenie a v rámci toho sa rozhodlo vytvoriť spoločný štát s Čechami, Moravou a Sliezscom. Po prijatí Mikuláškovej rezolúcie prestíž sociálnych demokratov mimoriadne stúpila a stali sa štátotvorným elementom. Milan Hodža, významný slovenský politik európskeho formátu, o Mikuláškovej rezolúcii napísal: „... slovenskí socialisti dokázali svoju politickú zrelosť..., ako aj svoju oddanosť na boj za práva slovenskej národnosti.“

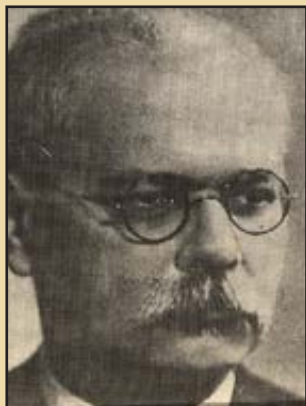
V ďalších mesiacoch do konca vojny slovenskí sociálni demokrati usilovne spolupracovali so SNS na vytvorení SNR ako reprezentantky slovenského národa a spoločnej platformy pre slovenské politické subjekty, boli si vedomí svojej dôležitej úlohy v procese vzniku nového štátu. V SNR boli zastúpení traja sociálni demokrati (Adolf Horváth, Ján Maršálko, Emanuel Lehocký) a vo výkonnom výbore bol Lehocký.

Vznik ČSR a Deklarácia slovenského národa

Napriek vlastným predstavám o slovenskej samobytnosti a stupni autonómie v novom štáte, ktorý vznikol v Prahe 28. 10. 1918, slovenská politika akceptovala myšlienku československej národnej jednoty a prispôsobila sa centralistickému modelu nového štátu. Slovenská národná rada (SNR) sa 30. októbra 1918 prihlásila Martinskou deklaráciou k jednotnému československému národu, pre ktorý žiadala neobmedzené samourčovanie právo na základe úplnej neodvislosti.¹⁴ Ivan Dérer, ktorý práve pricestoval z Viedne už ako sympatizant sociálnej demokracie (do strany vstúpil až v auguste 1919), tlmočil na zasad-

14. Slovenská národná rada vytvorená v roku 1918 bola najvyšším zastupiteľským orgánom slovenského národa. Bola vytvorená ako reakcia na zánik Rakúsko-Uhorska 12. 9. 1918 v Budapešti. Definitívne sa ustanovila 30. októbra 1918 v Turčianskom Svätom Martine pri príležitosti vydania historickej Deklarácie slovenského národa (Martinskej deklarácie) o pripojení sa Slovákov k práve vzniknutému Česko-Slovensku. Z poverenia Vavra Šrobára, predsedu dočasnej vlády, zastupujúceho záujmy československej vlády na Slovensku, bola 23. januára 1919 nútená zrušená.

IVAN DÉRER (1884 – 1973)

Ivan Dérer – predstaviteľ moderného centralisticky orientovaného sociálnodemokratického hnutia

Predstaviteľom modernej povojnovej slovenskej sociálnej demokracie a nasledovníkom Emanuela Lehockeho vo vedení strany sa od roku 1919 stal Ivan Dérer, ktorý v nasledujúcich rokoch až do roku 1938 koncipoval a zásadným spôsobom ovplyvňoval programovú líniu strany. Zastával ideu jednoty slovenského a českého národa. Táto myšlienka mala svoje opodstatnenie v rakúsko-uhorskej monarchii ako alternatíva pre Slovákov proti pomaďarčovaniu a myšlienke jednotného uhorského politického národa a na strane druhej pre český národ ako alternatíva germanizácie a nemeckej dominancie vo verejnom priestore. Po vzniku prvej ČSR sa však stala politickou doktrínou centralizmu. Počas svojho dlhého a politicky mimoriadne aktívneho života, v ktorom vystriedal viaceré ministerské posty, sa Dérer neprestával angažovať na poli československej jednoty a po celý život dôsledne zastával a bránil túto myšlienku. Dérer vyrastal v mnohojazyčnej Bratislave, kde mal jeho otec advokátsku kanceláriu. Študoval tu na gymnáziu a po jeho dokončení vyštudoval právo v Budapešti. Z Bu-

dapešti sa vrátil do Bratislavy, kde pôsobil ako advokátsky koncipient. Tu sa zoznámil s Milanom Hodžom, Ferdišom Jurigom, Emanuelom Lehocým a Jánom Pociskom. Počas vojny bol odsúdený na krátke väzenie za propagáciu pacifizmu a protivojnové vyhlásenia. Po vojne v roku 1918 propagoval myšlienku, že na Slovensku je najmodernejšou stranou slovenská časť bývalej Sociálnodemokratickej strany Uhorska, ktorá sa v decembri 1918 oficiálne zlúčila s českou sociálnou demokraciou. Ivan Dérer sa rozhodol podporiť svojím vstupom do tejto strany presadzovanie jednoty českého a slovenského národa v celoštátnom meradle. Ambiciózny právnik urobil v strane raketovú kariéru. Strana pod jeho vedením prijala program budovania jednotného demokratického československého štátu so sociálnym zameraním. Zjednotenie sa zdôvodňovalo aj tým, že sa tak spečatí nielen jednota republiky a národa, ale aj jednota sociálnej demokracie v československom národe.

V Klube slovenských poslancov presadzoval rýchle uskutočnenie volieb na základe všeobecného, rovného a tajného hlasovacieho práva a utvorenie legitímneho parlamentu s patričným zastúpením slovenských poslancov. Jeho verejné a politické pôsobenie vychádzalo z presvedčenia, že záchrana Slovákov je jedine v ich štátnom spoložití s českým národom. Považoval to za záruku ich vymania sa z vplyvu dedičstva hungarizmu a maďarónstva, ktoré označil za deštruktívne a demoralizujúce faktory zo sociálneho i národného hľadiska. Jeho vstup do politiky sa vyznačoval cieľavedomým ideovým a politickým konaním v prospech jednotného československého štátu v duchu idey jednotného československého národa.

nutí stanovisko českej delegácie o potrebe vzniku spoločného štátu.¹⁵ Dérer ako člen SNR dopravil Martinskú deklaráciu do Prahy. Po Dérerovi na zhromaždení vystúpil aj Lehocký. Zdôraznil potrebu spolupráce a vytvorenia slovenského národného politického bloku a význam robotníckeho hnutia v ňom.

Vznik jednotnej Československej sociálnodemokratickej strany robotníckej (ČSSDSR) a inštitucionalizácia sociálneho zákonodarstva

Po vystúpení slovenskej sociálnej demokracie z celouhorskej začiatkom decembra 1918 bol na 25. 12. 1918 zvolaný zjazd do Liptovského Mikuláša. Vystúpili na ňom známe osobnosti: Lehocký, Korman, Benda, Pocisk, Horváth a ďalší. Spoločne vyhlásili súhlas s Martinskou deklaráciou a prihlásili sa k myšlienke česko-slovenskej národnej a štátnej jednoty. Zjazd vyslal 25 slovenských delegátov na zjednocovací XII. zjazd ČSSDSR do Prahy. Po zjednotení bola slovenská sociálna demokracia riadená Krajinským výkonným výborom Československej sociálnodemokratickej strany na Slovensku, ktorý sídlil v Bratislave a bezprostredne podliehal pražskému vedeniu. Zjazd sa snažil zjednotiť všetky socialistické strany a hnutia v novom štáte, ale menšinové socialistické to odmietli. Zjazd požadoval uskutočnenie naliehavých sociálnych reforiem, zavedenie demokracie v správe a zákonodarstve, zrušenie armády a vytvorenie ozbrojených milícií, skoré uzákonenie ústavy a volieb, vyvlastnenie veľkostatkov, baní a priemyselných podnikov, ako aj sekularizáciu školstva a odluku cirkvi od štátu. Hneď po skončení vojny vyšlo niekoľko sociálnopolitických zákonných nariadení, ktoré vydalo Ministerstvo sociálnej starostlivosti na čele so sociálnym demokratom Levom Winterom (ministerstvo nadviazalo na činnosť inštitúcie, ktorá vznikla v roku 1917 vo Viedni). Do jeho pôsobnosti patrila starostlivosť o vdovy, siroty, vojnových poškodených, invalidov, nájomné byty, nezamestnaných a sprostredkovanie práce. Roku 1920 vyšiel komplex zákonov o závodných a revírnych radách v baníctve a hutníctve, ako aj o účasti baníkov na čistom zisku. Ďalej to bol zákon o rozhodcovských súdoch na úpravu

15. Pozri HRONSKÝ, Marián; PEKNÍK, Miroslav: Martinská Deklarácia. Cesta slovenskej politiky k vzniku Česko-Slovenska, str. 268-270.

pomerov v ťažkom priemysle. Uzákonenie osemhodinového pracovného času sa realizovalo už v roku 1918 a ČSR sa tak stala druhým štátom, po Rakúsku, ktoré prijalo takéto opatrenie. V roku 1918 bol zavedený aj systém podpôr v nezamestnanosti, zákon na ochranu nájomníkov a zákon na ochranu detí. Na Slovensku bolo potrebné riešiť postavenie robotníkov v poľnohospodárstve a ich vzťah k zamestnávateľom. Ich postavenie čiastočne riešilo nariadenie sociálneho demokrata Ivana Déreera na poste ministra s plnou mocou pre správu Slovenska, ktoré chránilo ich práva na zamestnanie. Modernizáciou prešlo sociálne, úrazové a nemocenské poistenie. Počas rokovania sa na zjazde vyčlenila ľavicová platforma z „červených legionárov“, príslušníkov novozaloženej KSČ v Rusku, a v decembri roku 1919 sa sformovala marxistická ľavica. Bázu ich odlišných programov pred prvými parlamentnými voľbami v Československu v rokoch 1919 a 1920 tvoril ich postoj k Veľkej októbrovej socialistickej revolúcii v Rusku v roku 1917. Sociálna demokracia sa myšlienky revolúcie nikdy úplne nezriekla, ale odmietala revolučné metódy pri nastolení diktatúry proletariátu, ktoré považovala za nevhodné v československých podmienkach.

Sociálna demokracia a menšinová otázka po vzniku ČSR

Medzinárodnopolitická situácia ovplyvňovala vývoj Československej republiky od jej vzniku. Nový štát bol de facto uznaný skôr, ako de iure vznikol. Úspechy na medzinárodnom poli však nekorešponovali s vnútropolitickou realitou v štáte. Situácia bola napätá v oboch častiach republiky. V roku 1918 boli v „českých historických zemiach“ vyhlásené štyri nemecké provincie, ktoré chceli vystúpiť z ČSR a pripojiť sa k Rakúsku. V bojoch s československou brachiálnou mocou zahynulo vyše 50 ľudí. Na Slovensku bola situácia ešte komplikovanejšie. Maďarskému vojsku sa v tom čase podarilo obsadiť temer dve tretiny slovenského územia a hranice boli definitívne stanovené až v júni 1920 na konferencii v Trianone. Na slovenskom území sa preto nemohli uskutočniť voľby do obcí, ktoré sa konali v Čechách a na Morave v júni 1919. Podľa štatistických údajov v roku 1921 sa na Slovensku hlásilo k maďarskej národnosti 634 827 osôb, k nemeckej 139 900 osôb, pričom k československej sa hlásilo 2 013 372 osôb.¹⁶ Československo na základe menšinových dodatkov mierových zmlúv uzavretých v Saint-Germain a Trianone zaistovalo nielen občianske práva, ale aj špeciálne práva menšinám v oblasti

16. TÓTH, Andrej; NOVOTNÝ, Lukáš; STEHLÍK, Michal. Národnostní menšiny v Československu 1918–1938. Od státu národního ke státu národnostnímu? Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2012.

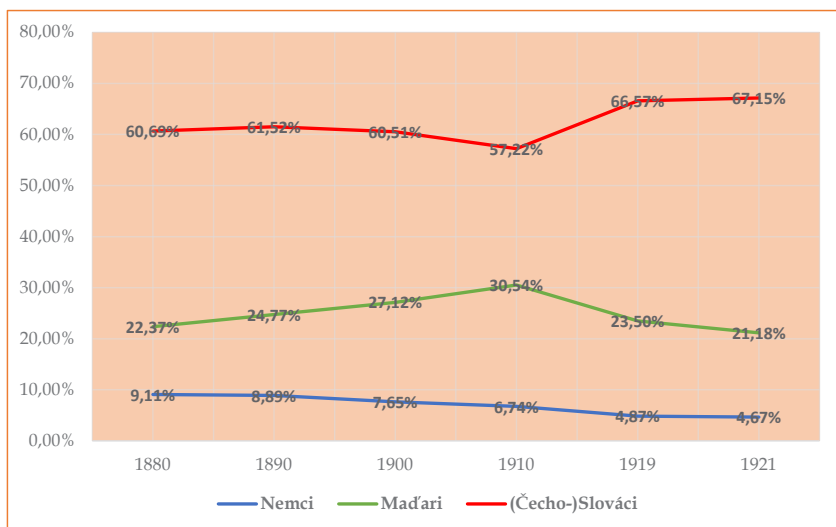
školy a jazykového zákona. Predpokladom ich bezproblémového výkonu bola fungujúca demokracia, produktívne hospodárstvo a sociálne zákonodarstvo. Ivan Dérer sa sústreďoval v politickej činnosti predovšetkým na sociálne aspekty vznikajúcej spoločnej československej legislatívy. Ako najvypuklejší sa ukázal problém štátneho občianstva, ktorý po vzniku nového štátu a jeho hraníc poznačil životy desiatok tisíc ľudí, hlavne menšín. V tomto období sa v ČSR temer 80-tisíc osôb ocitlo bez štátnej príslušnosti, čo v reálnom živote znamenalo, že nemali nárok na sociálne a zdravotné zabezpečenie vrátane penzie, na ktorú si celý život sporiť a prispievali. Sociálna demokracia dôsledne presadzovala moderné chápanie občianskeho princípu a štátnej príslušnosti. Priznanie občianskych práv a kodifikácia ústavného zákona o štátnej príslušnosti obyvateľom jednotlivých častí Československa – štátu zloženého z dvoch celkov prináležiacich pred vojnou jednak Rakúsku a jednak Uhorsku, bola dôležitou súčasťou procesu unifikácie verejnej správy a zákonodarstva. Dérerovo meno a jeho zásluhy o prijatie tohto zákona boli často citované aj na kongresoch menšinových zástupcov z celej Európy z úst významných európskych politikov a kultúrnych činiteľov.¹⁷

Menšinové maďarské a nemecké sociálnodemokratické hnutie na Slovensku 1918 – 1920

Menšinové politické strany neboli zastúpené v Revolučnom národnom zhromaždení a do parlamentu sa včlenili až po aprílových voľbách v roku 1920.¹⁸ Uhorská sociálnodemokratická strana sa po vzniku ČSR rozdelila podľa národnostného princípu. Slovenská časť bývalej uhorskej sociálnej demokracie sa v decembri 1918 zlúčila s českou sociálnou demokraciou. Prijala jej program budovania jednotného demokratického československého štátu so sociálnym zameraním. Týmto aktom sa mala potvrdiť jednota republiky a národa, ako aj jednota sociálnej demokracie v československom národe a štáte. Maďarským a nemeckým sociálnodemokratickým organizáciám pôsobiacim na území československého štátu sa tak vytvoril priestor na pričlenenie sa k československej sociálnej demokracii, ale väčšina z nich tak neurobila. Maďarská sociálna demokracia nebola jednotná. Na území Slovenska pôsobili dve organizácie: prouhorsky a promaďarsky orientovaná sociálna demokracia v Košiciach a druhá pročeskoslo-

17. POLÁČKOVÁ, Zuzana: Za oponou slovensko-rakúskych vzťahov v 20. storočí. VEDA, vydavateľstvo SAV, Bratislava 2013, str. 68–69.

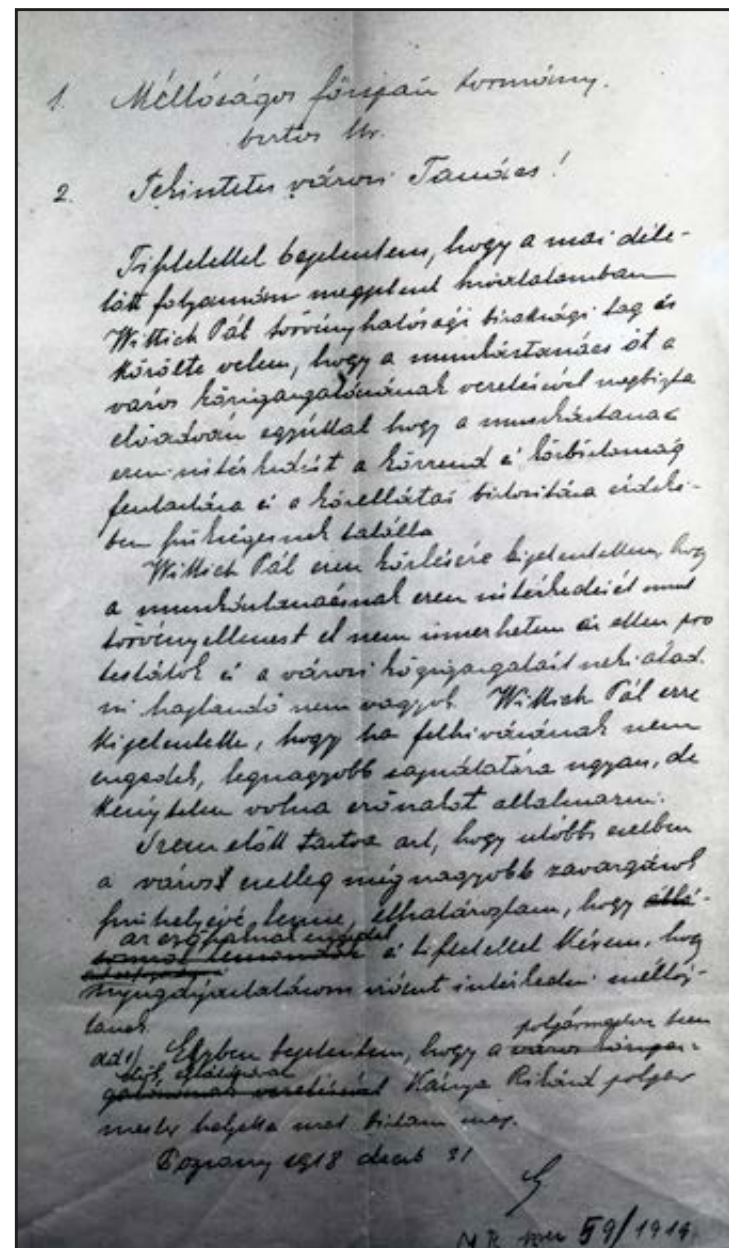
18. Bližšie pozri KRAJČOVIČOVÁ, Natália: Slovensko na ceste k demokracii, Bratislava 2009, str. 59–73.

Vývoj národnostného zloženia občanov na území Slovenska v rokoch 1880–1921 podľa údajov zo sčítaní ľudu (do 1910: podľa kategórie „materinský jazyk“, od 1919: podľa kategórie „národnosť“)

vensky v Bratislave. Obe reagovali rozlične na vznik štátu a nedokázali nájsť spoločnú platformu. Sociálna demokracia v Bratislave mala kozmopolitný charakter, bola napojená na centrály v Budapešti a vo Viedni a na európske sociálnodemokratické inštitúcie. V Bratislave sa koncom roku 1918 sformovala Maďarsko-nemecká sociálnodemokratická strana. Na jej čele stáli Paul Wittich, Gyula Nagy a Antal Svraka. Vo voľbách v roku 1920 predstavovala významný subjekt. Získala vyše 108-tisíc hlasov a štyri mandáty. V poslaneckej snemovni vytvorila samostatný klub, na čele ktorého stál Paul Wittich. Do senátu kandidovala na listine československej sociálnej demokracie. Ľavicové krídlo strany sa včlenilo po roku 1921 do KSČ, do ktorej odišla veľká časť maďarských sociálnych demokratov, a zvyšky vstúpili do ČSSDSR a Nemeckej sociálnodemokratickej strany v Čechách. Menšinové sociálnodemokratické strany a ich integrovanie do politickej scény prvej ČSR prebiehalo pomaly a ťažko. Ich snahy o zachovanie samostatnosti sa nepodarilo realizovať. Kríza a polarizácia sociálnej demokracie v ČSR, ktorá sa završila vznikom KSČ, tvrdo postihla aj menšinové strany. Ich členovia buď vstúpili do KSČ, alebo prešli do nových menšinových strán, ktoré síce mali sociálne požiadavky v programe, ale ich dominantným cieľom bolo obnovenie Uhorska.¹⁹

19. ZELENÁK, Peter: Maďarská sociálna demokracia na Slovensku. In Kapitoly z dejín sociálnej demokracie na Slovensku, Bratislava 1996, str. 146-191.

Robotnícka rada poveruje Paula Witticha vedením mesta Bratislava, r. 1918 (AMB, dok. č. 10641)

3 | SOCIÁLNA DEMOKRACIA A BUDOVANIE NOVÉHO ŠTÁTU

Fotografia: T. G. Masaryk, Dr. I. Dérer, nedatovaná (SNM – HM)

Novú etapu moderných dejín Slovenska ako súčasti samostatného československého štátu po jeho vzniku roku 1918 určili dva štátoprávne akty: vyhlásenie Národného výboru československého v Prahe 28. 10. 1918 a Deklarácia slovenského národa 30. októbra 1918 v Martine. Slovenské územie bolo v tomto čase ešte okupované maďarským vojskom a verejná správa podliehala maďarskej vláde. Aktivity maďarskej vlády tým, že sťažili začleňovanie Slovenska do nového štátu, zároveň posilnili uplatňovanie štátnopolitickej teórie československej národnej jednoty v politickej praxi. Dôležitú úlohu popri vojenských zásahoch zohrali aj návrhy maďarskej vlády na autonómiu Slovenska. Riešiť situáciu na Slovensku nedokázala ani SNR, ani dočasná vláda, ani Národný výbor a z neho (bez volieb) vytvorené Revolučné národné zhromaždenie (RNZ) v Prahe. V RNZ slovenské politické strany nevystupovali samostatne, ale boli združené v Slovenskom poslaneckom klube (SPK). Na tomto fóre slovenskí sociálni demokrati presadzovali rýchle uskutočnenie volieb na základe všeobecného, rovného a tajného hlasovacieho práva a utvorenie legitímneho parlamentu s patričným zastúpením slovenských poslancov. Zjednotená česko-slovenská sociálna demokracia sa rýchlo včleňovala do politickej štruktúry nového štátu. Podieľala sa na koncipovaní ústavy, volebného zákona a zákonov týkajúcich sa verejnej správy, unifikácie a práv menšín. Predstavitelia sociálnej demokracia reagovali na radikalizáciu širokých vrstiev revolučnou rétorikou, ale v spoločenskej praxi presadzovali reformnú politiku.

Vznik inštitúcií vládnej moci a slovenská sociálna demokracia

Do februára 1920 platila v ČSR Dočasná ústava, ktorú prijal Československý národný výbor (ČNV) 13. novembra 1918. Na základe Dočasnej ústavy vznikli inštitúcie vládnej moci. Zákonodarnú moc zosobňovalo Revolučné národné zhromaždenie (RNZ), ktoré vzniklo z Národného výboru kooptáciou poslancov politickými stranami, menovaných na základe volieb z roku 1911. V Čechách a na Morave vznikla vláda Všenárodnej koalície. Vo vláde boli zastúpení aj traja sociálni demokrati, ani jeden nebol zo Slovenska. Slovensko zastupoval vo vláde Milan Rastislav Štefánik (bez straníckej príslušnosti) ako minister vojny, ktorý mal na starosti československých legionárov. Druhým ministrom bol Vavro Šrobár (hlasista, agrárnik) najprv ako minister zdravotníctva a neskôr ako minister s plnou mocou pre správu Slovenska. Poslancov v RNZ bolo 270, Slovensko v ňom zastupoval Klub slovenských

poslancov (KSP), ktorí boli nominovaní Vavrom Šrobárom zo SNR a jej pobočiek, ako aj zo SNS. Sociálnu demokraciu zastupovalo v KSP 10 prominentných osobností zo Slovenska: Ferdinand Benda, Ivan Dérer, Adolf Horváth, Jozef Cholek, Andrej Kubál, Emanuel Lehocký, Ivan Markovič, Ján Maršalko, Jozef Oktávec, Ján Pocisk. V Revolučnom národnom zhromaždení bola sociálna demokracia zastúpená tromi ženami z Čiech, Moravy a Sliezska. Za sociálnodemokratickú

stranu na Slovensku v Revolučnom národnom zhromaždení zasadla len jedna žena, mladá robotníčka z tabakovej továrne Irena Káňová. Bola najmladšou poslankyňou. Nemeckí a maďarskí poslanci v RNZ zastúpení neboli. Výkonnú moc na Slovensku prevzala dočasná vláda menovaná ČNV. Pôsobila len krátko (4. 11. – 14. 11. 1918) a po prijatí Dočasnej ústavy bola nahradená Ministerstvom s plnou mocou pre správu Slovenska (MPS), ktoré bolo jedno z ministerstiev československej vlády a podliehalo jej rozhodnutiam. Paralelná existencia KSP a SNR vytvárala dvojkoľajnosť, ktorá bola ukončená zrušením nielen SNR, ale všetkých aj národných rád reprezentujúcich menšiny v januári 1919. MPS disponovalo veľkými právomocami, lebo bolo potrebné konsolidovať pomery na Slovensku. Neboli stanovené hranice, veľká časť bola obsadená maďarským vojskom, hospodárske a sociálne pomery boli katastrofálne.

Príprava volieb, prijatie ústavy a sociálna demokracia

Hoci všeobecné volebné právo bolo základnou politickou požiadavkou sociálnej demokracie v Uhorsku a na Slovensku už od jej vzniku v roku 1890, prvýkrát sa túto požiadavku podarilo zrealizovať až po vzniku ČSR – v parlamentných voľbách v roku 1920. Československo až do volieb v roku 1920 nemalo riadne zvolený parlament, čím sa odlišovalo od okolitých novovzniknutých štátov. Mocenské elity argumentovali zložitou povojnových

Vavro Šrobár na slávnostných dňoch v Bratislave, r. 1919 (AMB, dok. č. 14233)

VÝZNAMNÉ SOCIÁLNODEMOKRATICKÉ POLITIČKY NA SLOVENSKU V ROKOCH 1900 AŽ 1925

Začlenenie žien do štruktúr sociálnodemokratického hnutia na Slovensku a ich organizácia sa vyvíjali len postupne a pomaly. Nárast počtu žien v sociálnodemokratickom hnutí bol ukazovateľom a prejavom dozrievania a sociálneho rozvoja v strane. Začiatky sociálnodemokratického hnutia, teda obdobie, keď hnutie disponovalo relatívne malou členskou základňou, charakterizovala aj malá účasť žien. Ženy na vedúcich pozíciách či viditeľných miestach v hnutí vôbec nefigurovali. Slovensko je príkladom takéhoto vývoja, a preto len s ťažkosťami môžeme nájsť ženy – Slovenky vo vedúcich, organizačných či reprezentačných funkciách. Aj najrozvinutejšia sekcia sociálnej demokracie na Slovensku – Nemecká sociálnodemokratická strana v Bratislave – mala pred vojnou vo svojich radoch len jednu prominentnú sociálnu demokratku – Nemku Elsu Grailich (1880 – 1965). Pracovala ako zdravotná sestra, neskôr ako novinárka a spisovateľka. V roku 1918 stála na čele ženskej časti Nemeckej sociálnodemokratickej strany v Bratislave. Bola aktívnou členkou Robotníckej rady, v marci bola na príkaz Vavra Šrobára spolu s Paulom Wittichom zatknutá za podporu bolševizmu. Vydala knihu o bratislavských interiéroch v dvadsiatych rokoch 20. storočia, a neskôr, počas druhej svetovej vojny, sa sústredila na záchranu židovských detí. Po roku 1948 ako bratislavská Nemka prišla o všetok majetok a hrozil jej odsun z Československa. Prežila zaujímavý, no neľahký život.

V Revolučnom národnom zhromaždení bola sociálna demokracia zastúpená tromi ženami z Čiech, Moravy a Sliezska. Za Sociálnodemokratickú stranu na Slovensku v Revolučnom národnom zhromaždení (14. 11. – 25. 4. 1920) zasadla len jedna žena, mladá robotníčka z tabakovej továrne Irena Káňová (5. 4. 1893 – 8. 4. 1965). Bola najmladšou poslankyňou. Hoci celý svoj život prežila v Banskej Štiavnici, na krátky čas zasiahla do vrcholovej politiky v štáte a podieľala sa na budovaní spoločného štátu Čechov a Slovákov. Členkou slovenskej sociálnej demokracie bola od roku 1917. V Revolučnom národnom zhromaždení nahradila Alicu Masarykovú, dcéru prezidenta T. G. Masaryka. Alica Masaryková zastupovala v RNZ Slovensko, ale natoľko si vážila charakterové vlastnosti mladej Ireny, že uznala za vhodné posadiť ju na svoje miesto. Po voľbách v roku 1920 sa Káňová už do Národného zhromaždenia nedostala. V roku 1921 vstúpila do KSČ, kde sa angažovala výrazným spôsobom v štrajkovom hnutí. Zúčastnila sa Povstania a aktívnou členkou KSČ a bojovníčkou za rovnoprávnosť a emancipáciu žien zostala až do konca svojho života v roku 1965.

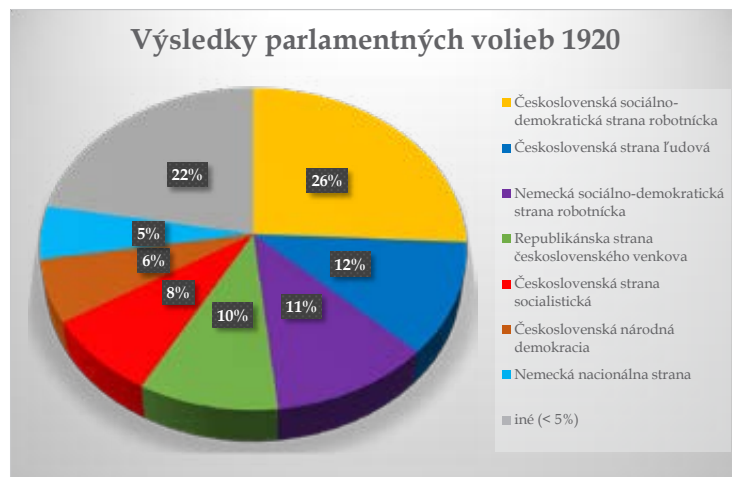
Vo voľbách roku 1920 do poslaneckej snemovne Národného zhromaždenia za Sociálnodemokratickú stranu kandidovalo celkom 27 žien, čo znamenalo presne 10 % všetkých kandidátov. Za Slovensko figurovali na kandidátnych listinách sociálnej demokracie tri ženy: za Liptovský Mikuláš, za Martin-Vrútky a za Nové Zámky. Do poslaneckej snemovne sa dostala len jedna – novinárka a spisovateľka Anna Sychravová (7. 7. 1873 – 22. 2. 1925). Bola významnou sociálnou demokratkou, ktorá bola síce pôvodom Češka, ale aktívne pôsobila v robotníckom hnutí na Slovensku. Pravidelne prispievala do Práva ľudu a angažovala sa v boji za zachovanie zjednotenej sociálnej demokracie v rokoch 1920 a 1921. Politicky sa aktivizovala v oblasti plánovaného rodičovstva a vzdelávania nevidiacich a hluchonemých detí už pred prvou svetovou vojnou. Pomery na Slovensku sa snažila zlepšiť napríklad aj zákazom predávania alkoholu mladistvým.

Do senátu vo voľbách v roku 1920 kandidovali za sociálnu demokraciu len dve ženy, za Prahu a za Hradec Králové. Na Slovensku nefigurovala na kandidátnej listine sociálnej demokracie vo voľbách do senátu ani jedna žena.

pomerov, nepriateľským vzťahom nemeckej a maďarskej menšiny a faktom, že neboli stanovené hranice ČSR, predovšetkým jej slovenskej časti. Vo februári roku 1920 štátnotvorné sily združené v Revolučnom národnom zhromaždení prijali ústavu ČSR. Ústava bola prijatá bez príslušníkov nemeckej a maďarskej menšiny, ktorí v RNZ nemali zástupcov. Návrhy zákonov predkladala vláda na čele so sociálnym demokratom Vlastimilom Tusarom (vznikla po víťazstve sociálnej demokracie v komunálnych voľbách v júni 1919 v Česku a na Morave, na obsadenom Slovensku sa voľby nekonali) ako celok. Socialisti sa v záujme presadenia ústavy a dlhodobého zachovania jej platnosti zriekli svojich radikálnych požiadaviek na socializáciu a vyvlastnenie majetku bez náhrady. Formulácia o zákonom obmedzení vlastníctva mala znamenať postupný a evolučný prechod od kapitalistického k socialistickému vlastníctvu. Takisto ani zákon o župnom zriadení sa nepodarilo socialistom presadiť v pôvodnom znení, t. j. zaistiť čo najširšiu účasť obyvateľstva na verejnej správe. Koncepcia administratívnej autonómie pre Slovensku, ktorú presadzovali slovenskí sociálni demokrati Markovič a Dérer, sa nerealizovala. Autori návrhu ústavy sa opierali o ústavy dohodových štátov a USA. Práva menšín vymedzovali menšinové klauzuly Saintgermainskej zmluvy včlenené do ústavy.

Priebeh a výsledky volieb

Voľby do obcí v roku 1919 a parlamentné voľby v apríli 1920 priniesli víťazstvo sociálnodemokratickej strany v celoštátnom meradle. Volebná kampaň sa vyznačovala silnou socialistickou rétorikou a populistickými sloganmi. Sociálnodemokratické sekcie rozličných národností sa dohodli na pragmatickej kooperácii počas volebného boja. Volebný program slovenskej sociálnej demokracie obsahoval vyhlásenie, že sociálna demokracia sa bude usilovať o získanie majority v parlamente, aby mohla zaručiť realizáciu sociálneho zákonodarstva. Program sa snažil osloviť čo najširšie vrstvy obyvateľstva, a preto bol kombináciou znárodnenia priemyslu a radikálnej pozemkovej reformy. Vyzdvihoval splnenie okamžitých materiálnych potrieb, keďže obyvateľstvo na území Slovenska bolo „politicky negramotné“ a mnohí išli voliť po prvýkrát v živote. Sociálni demokrati presadzovali ekonomickú a právnu rovnoprávnosť žien a mužov, vytvorenie vyhovujúcich podmienok pri

Výsledky parlamentních volieb roku 1920

práci, budovanie materských škôlok.²⁰ Vo voľbách roku 1920 do poslaneckej snemovne Národného zhromaždenia za Sociálnodemokratickú stranu kandidovalo celkom 27 žien, čo znamenalo presne 10 % všetkých 270 kandidátov. Za Slovensko figurovali na kandidátnych listinách sociálnej demokracie tri ženy: za Liptovský Mikuláš, za Martin-Vrútky a za Nové Zámky. Do poslaneckej snemovne sa dostala len jedna – novinárka a spisovateľka Anna Sychravová. V aprílových parlamentných voľbách získala sociálna demokracia na Slovensku 510 341 hlasov odovzdaných do poslaneckej snemovne (38,1 %) hlasov a 21 zo 74 poslaneckých mandátov (na porovnanie v Čechách a na Morave získala strana 26 % hlasov). Za nemeckých a maďarských sociálnych demokratov získala šesť mandátov. Výsledky potvrdili voľby do senátu o týždeň neskôr, z 57 sociálnodemokratických senátorov bolo 13 zvolených na Slovensku. Keďže kandidátka Sociálnodemokratickej strany na Slovensku do NZ a do senátu bola kompromisom medzi ľavicou a pravitou, figurovali na nej viaceré výrazné osobnosti maďarskej, nemeckej, slovenskej, ale aj českej národnosti. Do parlamentu boli nominovaní aj ľavicoví stranícki funkcionári: Karol Svetlík, Hermann Taussig, Ľudovít Surányi, Jozef Schiffl, Štefan Daruľa. Do senátu za Slovensko zasadli Anton Svraka, Václav Chlumecký, Teodor Matuščík. Po voľbách znovu vznikla koalícia sociálnych demokratov

20. Bližšie pozri OSYKOVÁ, Linda: Sociální demokrati kontra komunisti v 20. letech 20. století. In Forum Historiae, <http://www.forumhistoriae.sk/documents/10180/11520/osykova.pdf>

s agrárnikmi. Kontrast medzi sociálnou demokraciou ako vládnu stranou a jej radikálnou volebnou agitáciou kritizovala nielen ľavica vnútri strany, ale aj ostatné strany na Slovensku. Voľby v apríli roku 1920 a volebná kampaň boli poslednou udalosťou, počas ktorej dokázali umiernené a prokomunistické, radikálne krídlo v československej, nemeckej a maďarskej sociálnej demokracii vystúpiť spoločne a zachovať zdanie jednoty robotníckeho hnutia. Po nich sa spoločné vystupovanie umiernených a radikálov v sociálnej demokracii skončilo.

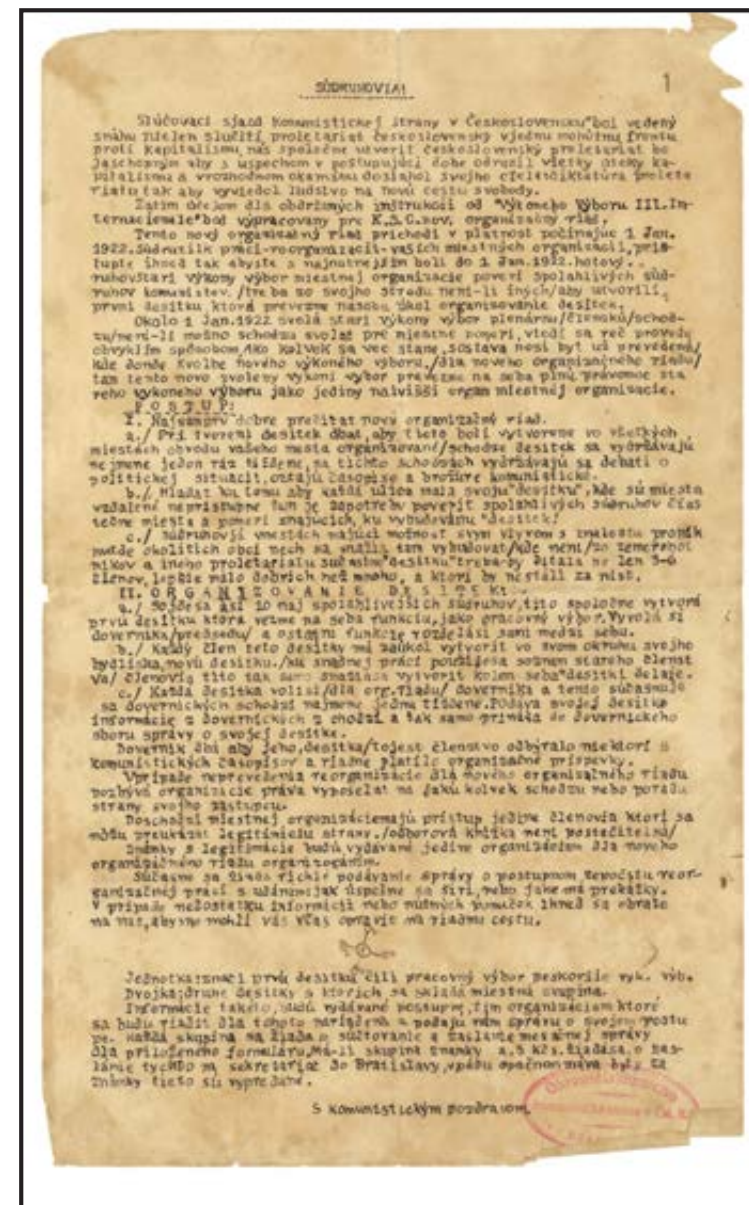
Polarizácia v strane a vznik KSČ

Sociálnodemokratická strana sa začala vnútorne polarizovať od roku 1918. Už na zjednocovacom zjazde slovenskej a českej sociálnej demokracie v decembri 1918 vznikol radikálny ľavicový prúd v strane. Závažnú úlohu v tomto procese zohral postoj k Veľkej októbrovej socialistickej revolúcii v Rusku a k Tretej internacionále. Ďalšími faktormi v tomto procese diferenciácie boli Maďarská republika rád, Slovenská republika rád a masový príchod maďarských komunistov do ČSR ako dôsledok nastolenia diktátorského a kontrarevolučného režimu v Maďarsku. Prispel aj štrajk v Rumanovej koncom marca 1919, kde po zásahu českého četníctva v spolupráci s Ministerstvom s plnou mocou pre správu Slovenska (MPS) boli zavraždení dvaja ľudia. Vedenie slovenskej sociálnej demokracie to síce odsúdilo a vyhlásilo, že výnimočný režim MPS je „zdroj všetkého zla“, ale po voľbách v júni 1919, keď na čelo MPS miesto agrárika Šrobára nastúpil sociálny demokrat Dérer, svoj postoj k tejto inštitúcii zmenilo a MPS nadviazalo na predchádzajúci autoritatívny spôsob spravovania Slovenska. Situácia bola

Fotografia, I. Dérer, mlyn Nitra, r. 1920 (SNM – HM)

alarmujúca, hranice republiky na južnom Slovensku ohrozené a zásobovanie sa komplikovalo. Aj Dérer bol konfrontovaný s problémom zásobovania obilím, ktorý nastal v južných okresoch v lete 1919. A hoci nastupoval na post s tými najlepšimi predsavzatiami ako demokraticky spravovať slovenské územie, zakrátko sa stal kritizovaným zo všetkých strán. Kritizovali ho najmä ľavicoví prokomunistickí odboroví predáci v Ružomberku. Prehľboval sa tým rozkol medzi Krajinským výkonným výborom v Bratislave a členstvom v miestnych organizáciách, ktorí kritizovali koalíčnú politiku strany a jej nesúlad s programom. Sociálnodemokratická vláda a strana v ČSR sa tak počas leta roku 1920 ocitla v defenzíve na domácej vnútropolitkej scéne. Začalo sa radikalizovať aj medzinárodné robotnícke hnutie. V Moskve rokovali delegáti II. kongresu Komunistickej internacionály o nevyhnutnosti presadenia 21 podmienok pre ľavicové hnutia v sociálnych demokraciách. Bohumír Šmeral, významná osobnosť v sociálnej demokracii pred vojnou, sa v rokoch 1918 až 1920 kvôli obvineniam z austromarxizmu stiahol z verejného života. Do politického života opäť vstúpil na jeseň v roku 1920 po návrate z Ruska a po svojom zvolení do parlamentu za sociálnu demokraciu. Jeho hlavným cieľom bolo vytvorenie samostatnej komunistickej strany, ktorá by pohltila členskú základňu sociálnej demokracie. Keďže sa očakával rozkol v Sociálnodemokratickej strane, strana vystúpila z vládnej koalície a pustila sa do boja za záchranu jednoty strany. Kríza v strane však pokračovala a zjazdy ľavice i pravice na jeseň roku 1920 znamenali definitívny rozpad, spečatený vznikom Komunistickej strany Československa v máji roku 1921. Na Slovensku ľavica zorganizovala v septembri 1920 zjazd v Martine za účasti odborových zväzov. Prišlo 152 delegátov zastupujúcich 178 000 robotníkov zo Slovenska a Podkarpatskej Rusi. Na zjazde sa zúčastnili ako delegáti aj členovia maďarských a nemeckých organizácií, ktorí do ČSSDSR nepatrili. Na porade vystúpili priaznivci Komunistickej internacionály, ktorí si za predsedu zvolili Karola Svetlíka. Na zjazd do Martina prišiel aj Dérer, ktorý sa vyslovil za rozdelenie účastníkov do národnostných sekcií, aby nedošlo k majorizácii slovenskej sociálnej demokracie zradikalizovanými Maďarmi a Nemcami. V Bratislave sa konal II. zjazd Krajinského výkonného výboru slovenskej sociálnej demokracie, zvolaný na 7. a 8. novembra 1920. Na zjazde sa zúčastnilo 112 delegátov, z nich 89 zastupovalo 76 politických organizácií s 83 994 členmi. Nemecké a maďarské ľavicové organizácie na zjazd v Bratislave reagovali všeobecným štrajkom, ktorý aktívne podporili ľavicový poslanec Svetlík a senátor Svraka. Na Slovensku sa ustanovila komunistická strana na zjazde marxistickej ľa-

Leták obsahujúci inštrukcie tvorby miestnych organizácií KSČ po vzniku strany v roku 1921 (SNM – HM)

vice Slovenska a Zakarpatska 16. a 17. januára 1921 v Ľubochni a v Ružomberku. V máji 1921 sa na zjazde v Prahe pripojila k marxistickej ľavici v Čechách a vznikla KSČ. Po vzniku KSČ sa sociálna demokracia na Slovensku ocitla v ťažkej kríze. Na východnom a južnom Slovensku sa jej organizácie vlastne rozpadli. Strana si udržala postavenie iba v Bratislave a na strednom Slovensku. Radikálne klesajúci počet členov znížil aj príjmy straníckej pokladnice a čiastočne paralyzoval jej činnosť. V roku 1924 sa konal XIV. zjazd sociálnej demokracie v Ostrave, počas ktorého sa diskutovalo o rôznych návrhoch na riešenie pretrvávajúcej krízy v strane. Boli prijaté zásady postupného prechodu ku kolektívnemu vlastníctvu, mala byť odstránená námezdná práca, boli odmietnuté postuláty leninizmu – koncept proletárskej revolúcie a diktatúra proletariátu. Parlamentné voľby v novembri 1925 znamenali na Slovensku výrazný pokles hlasov pre sociálnu demokraciu. Strana na Slovensku získala iba 60 635 hlasov, teda iba 4,25 %, čo znamenalo oproti roku 1920 významné oslabenie pozícií. Sociálna demokracia stratila hlasy v prospech komunistov a ľudákov. Podľa údajov z decembra 1925 pracovalo na Slovensku 197 organizácií s počtom 12 349 členov.²¹

Medzinárodná spolupráca slovenskej sociálnej demokracie a európske koncepty

Najprínosnejšou spoluprácou v rámci sociálnodemokratického hnutia v strednej Európe po rozpade monarchie bola nesporne spolupráca československej sociálnej demokracie s Rakúskou sociálnodemokratickou stranou. Toto konštatovanie je relevantné nielen pre roky 1918 – 1920, ale aj pre zlomové obdobia v tomto geopolitickom priestore (1945 – 1948, 1968, 1989). Spolupráca s československým sociálnodemokratickým hnutím v Rakúsku sa koncom roku 1918 znovu obnovila, nadviazali sa nové a upevnili staré kontakty s českými sociálnymi demokratmi vo Viedni a so Sociálnodemokratickou stranou, ktorá sa premenovala na Česko-slovenskú sociálnodemokratickú stranu.

Rakúska vláda, na čele, ktorej stáli sociálni demokrati, ozbrojený odpor nemeckého obyvateľstva proti Československu nepodporila. Postupovala pragmaticky a vytvorila

21. Blížšie pozri KRAJČOVIČOVÁ, Natália: Slovensko na ceste k demokracii, Bratislava 2009, str. 9–49.

pevné základy budúcej spolupráce. Vďaka spolupráci sociálnodemokratických vlád oboch štátov bola podpísaná tzv. Brnenská dohoda, prvá bilaterálna medzištátna dohoda garantujúca recipročne občianske práva a práva menšín. Bola zameraná na práva nemeckej menšiny v ČSR a česko-slovenskej menšiny v Rakúsku a zároveň dopĺňala menšinové dodatky mierovej zmluvy zo Saint-Germain z roku 1919. Myšlienky popredných rakúskych sociálnodemokratických predstaviteľov Otta Bauera a Karla Rennera výrazne ovplyvnili sociálnodemokratické hnutie na Slovensku, predovšetkým v Bratislave, už pred vojnou. Po vojne sa spolupráca obnovila a kulminovala v 30. rokoch počas poskytovania azylu sociálnodemokratickým emigrantom v roku 1934, po vypuknutí občianskej vojny a zákaze sociálnej demokracie v Rakúsku. V rámci volieb v Rakúsku v roku 1919 sa dostal do rakúskeho parlamentu český sociálny demokrat František Dvořák, ktorý udržiaval čulé styky s bratislavským robotníckym hnutím. Usporiadal v Bratislave viaceré osvetové prednášky na tému volieb a akým spôsobom voliť. Spolupracoval aj s paneurópskym hnutím, na čele ktorého stál Richard Coudenhove-Kalergi, autor jedného z prvých projektov federalizácie Európy. V mnohonárodnostnej ČSR našla paneurópska myšlienka úrodnú pôdu, podporili ju aj sociálni demokrati. Práve Bratislava bola svojou malou vzdialenosťou od Viedne predurčená na to, že tu v 20. rokoch Coudenhove-Kalergi usporiadal niekoľko prednášok v spolupráci s miestnymi predstaviteľmi sociálnodemokratického hnutia.

Odkaz sociálnej demokracie pre dnešok

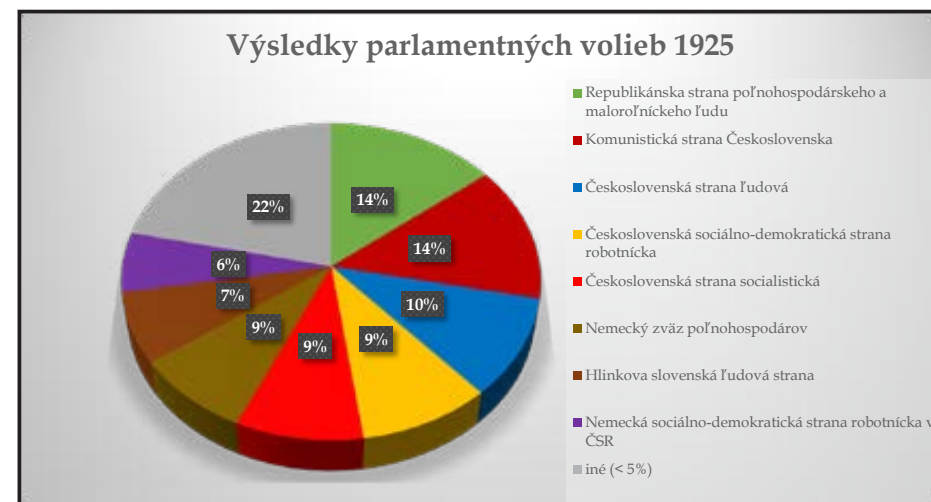
Dejiny 20. storočia jasne ukázali, že demokratické politické systémy v Európe podľahli rôznym formám autoritárskych, či dokonca totalitných režimov, respektíve boli na to náchylné. Demokracia, politická otvorenosť a maximálna participácia občanov na verejnom a politickom dianí a spoločenských procesoch patria v 21. storočí k najdôležitejším hodnotám.

V tomto zmysle najcennejším odkazom a duchovným kolektívnym dedičstvom sociálnodemokratického hnutia je vedomie sociálnodemokratickej tradície. Ako máme chápať obsah a význam tohto duálneho konceptu? V praxi to znamená, že v súčasnosti, v čase globálnej krízy demokracie, je dôležité nadviazať na tradíciu sociálnej rovnosti a efektívneho fungovania verejného priestoru pre realizáciu záujmov všetkých sociálnych vrstiev. Odkaz sociálnej demokracie pred sto rokmi nám zanechal, stručne povedané, dve fundamentálne posolstvá:

udržanie a prehĺbenie sociálnej spravodlivosti a sociálneho zmieru a upevnenie politickej demokracie a politickej kultúry. O ich aktuálnosti svedčia neustále narastajúce a prehľbujúce sa rozdiely medzi bohatou elitou a chudobnou časťou obyvateľstva. Na Slovensku sa v období rokov 1918 až 2018 vystriedali viaceré režimy s autoritárskym až totalitným charakterom, ktoré svoju podstatu maskovali presadzovaním socialistických myšlienok. V súčasnosti je preto potrebné zamyslieť sa nad historickou úlohou sociálnodemokratickej strany po vzniku ČSR v roku 1918. Akým spôsobom sa sociálna demokracia podieľala na vzniku, vytváraní a etablovaní sa demokracie v najširšom slova zmysle tak, ako ju poznáme v súčasnosti. Sociálna demokracia ako politické hnutie sa odlišovala od komunistického režimu v tom, že presadzovala skutočnú participáciu robotníckej triedy a odborového hnutia na politických a spoločenských procesoch. Na rozdiel od komunistov a nimi presadzovaného modelu usporiadania spoločnosti formou diktatúry proletariátu, ktorá v skutočnosti znamenala diktatúru novej elity – novej politickej kasty jednej strany, sociálna demokracia vždy deklarovala snahu o vybudovanie demokratického socializmu na základoch fungujúcej občianskej demokracie. Usilovala sa o prehĺbenie a rozšírenie už existujúcej demokratickej bázy v spoločnosti. V roku 1918 sa sociálna demokracia nepochybne zaslúžila o vznik demokratického štátu. V medzivojnovom období sa podieľala závažným spôsobom na upevnení pluralistickej a demokratickej politickej kultúry, na ktorú mohol vývoj na Slovensku po roku 1945 po porážke autoritatívneho režimu Slovenského štátu nadviazať. Stalo sa tak však len na krátke obdobie troch rokov, pokým v roku 1948 neprebrala moc v štáte komunistická strana. V šesťdesiatych rokoch postupne dozrievali a konkrétne potom v roku 1968 znovu ožili myšlienky sociálnodemokratickej tradície v rámci postupnej prestavby komunistickej strany na sociálnodemokratickú, nepodarilo sa ich však presadiť. V roku 1989, po nežnej revolúcii, sa k nim opäť prihlásil Alexander Dubček, ktorý ich pokladal za nevyhnutnú podmienku transformačného procesu. Myšlienkové dedičstvo sociálnej demokracie sa na Slovensku po roku 1989 presadzovalo len pomaly a postupne. Na Slovensku sa síce v tomto období sformovali viaceré ľavicovo orientované hnutia, ale ich obsah a forma boli typické pre ešte nevykryštalizovaný postsocialistický politický kontext. A napokon sa tieto politické subjekty pomerne rýchlo vytratil z politickej scény. Od roku 2005 sa strana Smer-sociálna demokracia deklaruje za hlavnú dedičku sociálnodemokratických tradícií, čo sa jej v praxi aj čiastočne darí. Má však výrazne populistické črty, ktoré kritizuje tak Socialistická internacionála, ako aj socialistická frakcia v Európskom parlamente.

Záver

Duálny koncept a zameranie sociálnodemokratického hnutia na Slovensku sa od svojho vzniku v roku 1905 vyznačoval špecifickými črtami, ktoré si zachovalo až do súčasnosti. Spolupráca slovenskej sekcie sociálnej demokracie s ostatnými národnými sekciami v rámci jednotnej Uhorskej sociálnodemokratickej strany vytvárala predpoklady neskoršej internacionálnej spolupráce. Slovenská sociálna demokracia profitovala v spolupráci s Maďarmi v Budapešti, s Nemcami v Bratislave a s Čechmi vo Viedni. Veľké mestá, multikultúrna atmosféra a relatívna sloboda poskytli priestor aj slovenskej sociálnej demokracii a jej prívržencom na politickú a národnú emancipáciu, aktivizáciu a spoločenskú realizáciu. Autonómne fungovanie slovenskej sociálnej demokracie vytvorilo bázu pre politickú skúsenosť aj pre jednoduchých členov a sympatizantov strany. Spolupráca s českou sociálnou demokraciou v rakúskej časti monarchie prispela závažným spôsobom k posilneniu a presadeniu sa idey česko-slovenskej vzájomnosti. Na jej základe vznikol v roku 1918 spoločný československý štát. Základné štruktúry sociálnodemokratického hnutia na Slovensku boli relatívne slabo rozvinuté, samotná politická strana a odbory mali len pomerne malý počet členov. Politické jadro strany malo takisto len malý počet členov (v roku 1908 slovenský

Výsledky parlamentných volieb roku 1925

výbor v Uhorskej strane sociálnodemokratickej mal 6 346 členov, v decembri 1918 pred zjednocovacím zjazdom vykazovala slovenská sociálna demokracia cca 15 000 členov, po odčlenení ľavice roku 1920 84 000 členov, po prepade vo voľbách v roku 1925 niečo vyše 12 000 členov). Vplyv sociálnodemokratického hnutia na katolíckom Slovensku oslabovalo aj jeho protináboženské zameranie a sekulárne snahy v oblasti vzdelávania. Preto je pozoruhodné, že sa Sociálnodemokratická strana v parlamentných voľbách v roku 1920 stala najsilnejšou politickou stranou na Slovensku. Prvé voľby do poslaneckej snemovne v ČSR sa uskutočnili 18. apríla 1920 na temer celom území republiky. Z volieb boli dočasne vylúčené niektoré pohraničné územia, ktorých status riešila mierová konferencia v rámci rokovaní o ustanovení nových hraníc. Voľby do poslaneckej snemovne prebiehali v 23 volebných krajoch (na Slovensku v siedmich), kandidovalo v nich 22 politických strán. Najsilnejšou politickou stranou v rámci ČSR sa stala Československá sociálnodemokratická strana robotnícka, ktorá získala 25,7 % všetkých platných hlasov a 74 mandátov. Víťazstvom sociálnych demokratov sa vtedy skončili voľby aj na Slovensku. Získali 39,4 % a spolu s Maďarsko-nemeckou sociálnodemokratickou stranou vyše 46 % všetkých platných hlasov. Skutočnosť, že následne vo voľbách v roku 1925 Sociálnodemokratická strana stratila viac ako polovicu hlasov, poukazuje na nestabilnú a neistú voličskú základňu. V roku 1920, po vzniku samostatného československého štátu, panovala atmosféra plná eufórie a pozitívnych, ba až naivných očakávaní od budúcnosti. Socialistické myšlienky korešpondovali s vtedajšou povojnovou radikalizáciou obyvateľstva, zlou ekonomickou situáciou, nedostatkom potravín a celkovou pauperizáciou obyvateľstva. Víťazstvo sociálnej demokracie na Slovensku v nich, neboli len priamym odrazom organizačného úsilia, popularity a politickej sily tejto strany. Bolo aj výsledkom národnej revolúcie a s ňou spojenej formy nezrelého volebného správania charakterizovanou masovou psychológiou naivných očakávaní. Skutočnosť, že väčšina voličov na Slovensku išla do volieb po prvýkrát – volebné právo v Uhorsku bolo totiž obmedzené a z územia Slovenska, resp. Horného Uhorska mohlo pred rokom 1918 voliť len asi 6 až 7 % obyvateľstva – pomohol zjednodušiť politickým stranám obsah volebnej kampane, viesť ju populistickým a agresívnym spôsobom, sociálnu demokraciu nevynímajúc. Vo voľbách roku 1925 na populistický spôsob volebnej kampane nadviazala KSČ. Profitovala z nesplnených predvolebných sľubov sociálnej demokracie, ktorá sa vo volebnej kampani pre-

zentovala už oveľa umiernenejšie ako v roku 1920. Voľby v roku 1925 a populizmus priniesli veľký volebný úspech aj SĽS, ktorá ťažila z neriešenej národnostnej otázky na Slovensku. Centralisticky orientovaná sociálna demokracia sa ňou nezaoberala a množstvo voličov sa presunulo na stranu SĽS pod vedením katolíckeho farára Andreja Hlinku. SĽS používala náboženskú rétoriku a propagandu spojenú s národnými požiadavkami.

Sociálna demokracia a jej prínos pre Slovensko spočíva v tom, že sa ako hnutie po celý čas svojej existencie zasadzovala za dôslednú a komplexnú spoločenskú, politickú a ekonomickú emancipáciu robotníckej triedy. Bojovala za sociálnu spravodlivosť, všeobecné volebné právo a politickú demokraciu. Kriticky poukázať však musíme na jej centralistickú politiku, jej oportunistický postoj k slovenským národným požiadavkám a nerealistické presadzovanie čechoslovakistickej politickej doktríny až do konca prvej ČSR v roku 1938. Sociálna demokracia na Slovensku po celý čas existencie predmnichovskej ČSR obhajovala ideu jednoty českého a slovenského národa – politickú doktrínu centralizmu. Tento zdanlivo pragmatický postoj, na ktorom zotrvala až do roku 1938, jej znemožnil aktívne zasiahnuť do politického vývoja v období dezintegrácie štátu. Sociálnodemokratická strana bola na Slovensku zakázaná 16. novembra 1938.

Podstatným však zostáva, že sociálna demokracia prispela závažným spôsobom ku vzniku prvého spoločného štátu Čechov a Slovákov. Prvé dve sociálnodemokratické vlády položili v rokoch 1918 až 1920 základy moderného a demokratického politického systému, fungujúcej parlamentnej demokracie a demokratickej politickej kultúry.

Primárne zdroje a dobová literatúra

Pressburger Zeitung (1914)

Robotnícke noviny (1914-1918)

Slovenský týždenník (1918)

DOLEŽAL, Josef: Odborové hnutí českých dělníků ve Vídni, Wien 1928.

STRNAD, František: Československá Vídeň po válce, Wien 1926.

Sekundárna literatúra

BABEJOVÁ, Eleonóra: Obraz Bratislavy v diskusii uhorského parlamentu o elektrickej dráhe do Viedne, Historický časopis 51, č.1/2003.

BROUSEK, Karl Maria: Wien und seine Tschechen, Wien 1980, s.74-80.

GOSIOROVSKÝ, Miloš: Dejiny slovenského robotníckeho hnutia 1848-1918, Bratislava, 1958.

HRONSKÝ, Marián: Robotnícke hnutie na Slovensku po roku 1918. In Kapitoly z dejín sociálnej demokracie na Slovensku, Bratislava 1996, str. 23-69.

KOVÁČ, Dušan a kol.. Muži deklarácie. Martin, Osveta, 1991.

KRAJČOVIČOVÁ, Natália: Slovensko na ceste k demokracii, Bratislava 2009.

KRAJČOVIČOVÁ, Natália: Koncepcia autonómie v maďarskej politike v rokoch 1918 – 1920. In: Slovensko a Maďarsko v rokoch 1918 – 1920. Martin 1995, str. 56 – 66.

LIPTÁK, Ľubomír: Slovensko v 20. storočí. Kalligram 2011.

OSYKOVÁ, Linda: Sociálni demokrati kontra komunisti v 20.rokoch 20. storočia. In Forum Historiae, <http://www.forumhistoriae.sk/documents/10180/11520/osykova.pdf>

PEKNÍK, Miroslav: Martinská Deklarácia. Cesta slovenskej politiky k vzniku Česko-Slovenska, Bratislava, VEDA 2008 (1.vyd.).

POLÁČKOVÁ, Zuzana: Za oponou slovensko-rakúskych vzťahov v 20. storočí. VEDA, Bratislava 2013.

POLÁČKOVÁ, Zuzana: Menšinová otázka v medzivojnovom období v strednej Európe a Ivan Dérier. In: Miroslav Pekník a kol.: Dr. Ivan Dérier politik, právnik a publicista. VEDA, Bratislava 2010.

POLÁČKOVÁ, Zuzana; VAN DUIN, Pieter: 'Against the red industrial terror!': The struggle of Christian trade unions in Austria and Czechoslovakia against socialist trade union and workplace domination, 1918-1925. In: Lex Heerma van Voss and Patrick Pasture, eds., Between cross and class: comparative histories of Christian labour in Europe, 1840-2000. Bern, New York : Peter Lang 2005.

POLÁČKOVÁ, Zuzana: Emanuel Lehocký. Sociálnodemokratický politik a publicista. In: MICHÁLEK, Slavomír, KRAJČOVIČOVÁ, Natália, Do pamäti národa, VEDA, Bratislava 2003.

PROVAZNÍK, Dušan: V prvom desaťročí v ČSR. In: LEHOTSKÁ, Darina; PLEVA, Ján, Dejiny Bratislavy , Bratislava 1966.

STRNAD, František: Československá Vídeň po válce, Wien 1926.

ŠKVARNA, Dušan: Cesta moderných slovenských dejín. Banská Bystrica: FHV UMB, 2007.

ŠUCHOVÁ, Xénia: Československá sociálnodemokratická strana na Slovensku a Slovenská republika rád, Martin, MS 1995 s. 98-109.

ŠUCHOVÁ, Xénia: Ivan Dérier, sociálna demokracia na Slovensku a slovenská otázka. Xénia Šuchová. In: Kapitoly z dejín sociálnej demokracie na Slovensku Bratislava 1996, s. 230-253.

TÓTH, Andrej; NOVOTNÝ, Lukáš; STEHLÍK, Michal. Národnostní menšiny v Československu 1918–1938. Od státu národního ke státu národnostnímu? Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2012.

VAN DUIN, Pieter: Central European Crossroads, Berghahn Books, New York, Oxford 2009.

ZELENÁK, Peter: Maďarská sociálna demokracia na Slovensku. In: Kapitoly z dejín sociálnej demokracie na Slovensku, Bratislava 1996, str. 146-191.

O autorke

PhDr. Zuzana Poláčková, PhD. pôsobí ako samostatná vedecká pracovníčka v Historickom ústave SAV. Skúma dejiny 20. storočia a v ich kontexte sa zameriava na medzinárodné vzťahy, otázky nacionalizmu a menšín. Pôsobí ako vysokoškolský učiteľ na univerzitách v SR a v USA. Spolupracuje na bádateľských projektoch s partnerskými pracoviskami Slovenskej akadémie vied, ako aj s ďalšími politologickými, historickými a právnickými pracoviskami na Slovensku, v Holandsku, Rakúsku, Nemecku, Portugalsku, Čiernej Hore, USA a ďalších krajinách. Pravidelne sa zúčastňuje medzinárodných vedeckých podujatí.

Predkladaná publikácia vychádza aj z výskumu v rámci projektu APVV-15-0349: Individuum a spoločnosť – ich vzájomná reflexia v historickom procese.

Impressum

Friedrich-Ebert-Stiftung e.V., zastúpenie v Slovenskej republike
Maróthyho 6 | 811 06 Bratislava
www.fes.sk

Za publikáciu zodpovedá: Robert Žanony

Redakcia: Natália Varabyeu Kancelová

Korektúra: Tatiana Žáryová

Preklad predslovu: Aneta Žugecová

Grafika a tlač: pressitech

Objednávky: fes@fes.sk

Komerčné využitie publikácií vydaných Friedrich-Ebert-Stiftung (FES) nie je povolené bez písomného súhlasu.

POLÁČKOVÁ, Zuzana: Úloha slovenskej sociálnej demokracie v procese etablovania sa a vzniku prvej ČSR. 1. vyd. Bratislava, Friedrich-Ebert-Stiftung e.V. - zastúpenie v Slovenskej republike, 2018.

Názory vyjadrené v danej publikácii nemusia nevyhnutne vyjadrovať stanovisko Friedrich-Ebert-Stiftung.

ISBN 978-80-89149-61-2 (brož.)

ISBN 978-80-89149-62-9 (online)

About the FES

The Friedrich-Ebert-Stiftung (FES) is the oldest political foundation in Germany with a rich tradition in social democracy dating back to its foundation in 1925. The foundation owes its formation and its mission to the political legacy of its namesake Friedrich Ebert, the first democratically elected German President. The work of the FES focuses on the core ideas and values of social democracy – freedom, justice and solidarity. This connects the FES to social democracy and free trade unions. As a non-profit institution, the FES organizes its work autonomously and independently.

The FES promotes:

- a free society, based on the values of solidarity, which offers all its citizens the same opportunities to participate on political, economic, social and cultural levels, regardless of their origin, sex or religion
- a lively and strong democracy; sustainable economic growth with decent work for all
- a welfare state that provides more education and improved healthcare, but at the same time combats poverty and provides protection against the challenges that life throws at citizens
- a country that is responsible for peace and social progress in Europe and in the world.

FES in Slovakia

In 1994 the Friedrich Ebert Foundation started its activities in Slovakia and opened an office in Bratislava.

The current focus of the work of the Friedrich Ebert Foundation in the Slovak Republic is:

- strengthening democracy, the rule of law and the European integration process
- contributing to the development of an active civil society
- supporting the bilateral dialogue with Germany as well as regional and global cooperation

